

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

POZITIVNÍ DISKRIMINACE

Autor: Soňa Kortanová

**Vedoucí práce: doc. JUDr. Jan Hejda, Ph.D.
FM VŠE Jindřichův Hradec**

Studijní program Sociální pedagogika, specializace Bezpečnostní služby

Datum odevzdání : 23.března 2008

Z a d á n í b a k a l á ř s k é p r á c e

Název práce:	Pozitivní diskriminace
Zadání práce:	Získání informací o způsobech pozitivní diskriminace používaných v USA, jejich dopady na vzdělanost a zaměstnanost menšin. Porovnání tamější situace se situací v ČR a zjištění využitelnosti těchto ověřených způsobů u nás. Zjištění, jaká specifika má romská menšina v ČR a navržení dalších možných způsobů afirmativních akcí, které by v naší současné situaci mohly přinést výsledky v podobě zvýšení romské vzdělanosti a zaměstnanosti.
Jméno studenta:	Soňa Kortanová
Ročník:	2.
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Vedoucí práce:	Doc. JUDr. Jan Hejda, Ph.D.
Katedra:	Společenských věd FM VŠE
Datum zadání:	23. března 2007
Termín odevzdání:	30. dubna 2008

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma » Pozitivní diskriminace « jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, březen 2008

.....

P o d ě k o v á n í

Ráda bych poděkovala

Doc. JUDr. Janu Hejdovi, Ph.D.

za vedení a konzultační pomoc při zpracování mé práce.

Anotace

Cílem práce je získat z literatury informace o způsobech pozitivní diskriminace používaných v USA a zjistit, zda jejich dopad na vzdělanost a zaměstnanost menšin je adekvátní vynaloženým nákladům. Porovnat situaci menšin v USA se situací Romů v ČR, nalézt jejich specifika a zjistit, jak by se dala tamější afirmativní akce realizovat u nás. Zjistit pomocí dotazníku, jaké mají Romové požadavky na vzdělání svých dětí a zda by uvítali nějaké zvýhodnění. Navrhnout další možné způsoby afirmativních akcí, které by v naší současné situaci mohly přinést výsledky v podobě zvýšení romské vzdělanosti a zaměstnanosti.

Obsah

Úvod	7
1. Vymezení pojmu pozitivní diskriminace	9
2. Afirmativní akce v USA	13
2.1. Průběh afirmativní akce	13
2.2. Používaná metoda - kvóty	16
2.3. Dočasnost zvýhodňujících opatření	19
2.4. Výsledky afirmativní akce	22
3. Současná situace Romů v ČR	25
3.1. Kdo je Rom a kolik jich u nás žije?	25
3.2. Vzdělávání Romů	30
3.3. Romská kriminalita	35
4. Výzkum romských preferencí v oblasti vzdělání a pozitivní diskriminace	38
4.1. Cíl výzkumu	38
4.2. Dotazník	39
4.3. Hypotézy	40
4.4. Výsledky výzkumu	40
5. Pozitivní diskriminace v České republice	44
5.1. Současná zvýhodňující opatření	44
5.2. Možnosti uplatnění pozitivní diskriminace Romů	47
5.2.1. Rozhovor s romským koordinátorem pro JČ	47
5.2.2. Použití kvót – negativní zkušenosti	50
5.2.3. Individuální přístup ve vzdělání	52
5.2.3.1. Zdůvodnění opatření	52
5.2.3.2. Romský pedagogický asistent	55
5.2.3.3. Rozptýlení Romů ve třídách	56
5.2.4. Socializace v mateřské škole a přípravné ročníky základních škol	57
5.2.5. Informace o možnostech dalšího vzdělání	60
5.2.6. Finanční podpora studentů	61
5.2.7. Výhody pro zaměstnavatele	63
Závěr	64
Seznam použité literatury	66
Přílohy	68

Úvod

Pozitivní diskriminace je kontroverzní téma, i když naprostá většina lidí, se kterými jsem se o tomto tématu během sběru dat bavila, ji považuje za naprostou utopii a nespravedlnost vůči nám „normálním lidem“. Většinou vůbec nechápou, jak může vůbec někdo (ať už odborník nebo laik) uvažovat o zavedení takového „nesmyslu“ ve prospěch Romů. Já mezi Romy žiji několik let a nemyslím si, že pozitivní diskriminace je naprostá utopie, pokud se nebude slepě držet toho nejznámějšího způsobu, jakým je uplatňována v USA. Tedy použití kvót pro minimální zastoupení menšin na vysokých školách, ve státní správě a ve firmách. Jsem přesvědčená, že Romové si sami bez naší pomoci a především bez uzákoněné pomoci nedokážou poradit se svou alarmující nevzdělaností a nezaměstnaností. Rom je pro nás synonymem krádeží, dluhů, přepadení, hluku, nečistoty a jiných problémů. Pro dosažení změny je třeba úsilí z obou stran.

Klasická kariéra romského dítěte vypadá asi takto: pravděpodobně nenastoupí do mateřské školy dostatečně brzy, aby by se mohlo naučit základům komunikace s většinovou populací, hygienickým návykům a také českému jazyku, proto bude mít problémy zvládat základní školu. Možná ji dokončí nebo bude přerazeno do školy speciální. Možná dokonce vystuduje nějaký učební obor, ale není to moc pravděpodobné, protože během studia by dostával od státu mnohem nižší finanční podporu, než kdyby nestudoval. V obou případech zřejmě nenajde práci, často se o to ani nebude pokoušet. Bude žít (stejně jako naprostá většina Romů u nás) ze sociální podpory státu. Nezaměstnanost Romů se u nás pohybuje podle odhadů pracovníků Úřadu práce asi okolo 70-80 %¹, s čímž podle mého názoru přímo souvisí jejich vysoká kriminalita. Bohužel je nemožné získat přesná čísla, jakékoli dělení odsouzených na Romy a neromy se považuje za diskriminační. Kupodivu neexistují ani speciální rekvalifikační kurzy pro Romy, jakoby ani úřad práce neznal toto označení.

¹ srovnej s tabulkou s. 29

Stát tedy v současné době vydává prostředky na životní náklady statisíců Romů a pokud se situace nezmění, bude se toto číslo zvyšovat geometrickou řadou. Lidé, kteří pracují a jejichž děti studují, aby pracovat mohly, nejsou přirozeně s takovou vyhlídkou spokojeni. Nabízí se různá řešení. Snížit sociální dávky dlouhodobě nezaměstnaným (tím se nesníží jejich počet ani se nezlepší naděje na zaměstnanost jejich dětí), vystěhovat je (kam?) atd. Jak ovšem ukazují nedávné zkušenosti z Francie, separace těchto menšin od většinové bezproblémové populace není nejlepším krokem. Snad by „stačilo“, kdyby se Romové dokázali zapojit do trhu práce a potom to také naučit své děti. To ovšem nedokážou (proč by měli chtít) bez výrazné pomoci.

Pokud nechceme z vlastních daní přispívat na sociální dávky a výdaje na věznění dalších nezaměstnatelných generací, co udělat pro to, aby Romové, kteří dnes vyrůstají, dokázali získat vzdělání a následně zaměstnání? Může tomuto pomoci jejich zvýhodnění v určitých směrech pomocí afirmativních akcí? A jestli ano, jaké vhodné způsoby pozitivní diskriminace zvolit pro naše podmínky? Nebudu hodnotit, nakolik je pozitivní diskriminace spravedlivá. Osobně zastávám názor, že spravedlivá není vůbec. Ovšem myslím, že pokud by měla mít viditelné výsledky, může být pro budoucnost tohoto státu praktická.

Protože v této práci bude často třeba odlišit od sebe různé etnické skupiny a v poslední době se v tomto ohledu poněkud změnilo názvosloví, chci předeslat, že jakékoli výrazy, které pro toto rozlišení a označení budu používat, nejsou myšleny nijak pejorativně ani rasisticky. V novější literatuře se pro označení Černochoů v USA používá již termín Afroameričané, u nás dříve používané označení Cikáni se změnilo na Romové (i když i nově píšící autoři někdy používají starší označení etnik). Pokusím se tyto výrazy používat tak, aby nezněly pro nikoho jako urážka a pokud by se tak stalo, rozhodně nebyly jako urážka myšleny. Pro označení obyvatel České Republiky, kteří nejsou Romové, budu používat pojmy většinová populace, neromové, gádžové a podobně. Osobně považuji za nejvíce praktické rozdělení na barvy a nepovažuji to za rasistické.

1. Vymezení pojmu pozitivní diskriminace

Diskriminace (z latinského *discriminare* = rozlišovat) je obecně známý a dnes velmi často používaný pojem. Nejčastěji se používá v negativním významu rozlišování lidí na základě příslušnosti k nějaké skupině bez ohledu na schopnosti konkrétního jedince, a to především na základě pohlaví nebo rasy. Méně se v našich podmínkách zabýváme diskriminací na základě náboženského přesvědčení, věku, politického přesvědčení, majetku atd. Na jednu stranu považuji určité rozlišování za žádoucí a často nezbytné, protože bez něj by se z jednotlivců stala jen stejnorodá masa. Nežádoucí se stává v případě, že díky odlišnosti je diskriminovanému něco upíráno.

Naproti tomu pozitivní diskriminací se rozumí snaha zvýhodnit někoho na úkor ostatních. Takové zvýhodňování samozřejmě probíhá ve společnosti často, aniž bychom to za pozitivní diskriminaci považovali. Vláda například může firmám odpustit dluhy na daních v milionových hodnotách. Nikdo nezjišťuje, z jakého důvodu je některá firma takto zvýhodněna a pro ostatní podobné úlevy neplatí. Každý z nás v soukromém životě také ostatní zvýhodňuje nebo naopak znevýhodňuje. Ve svém obecně známém významu však pozitivní diskriminace znamená zvýhodňování některé rasy, etnické skupiny (nebo žen) tak, aby bylo možné jejich plné uplatnění ve společnosti.

Pojmy „pozitivní diskriminace“ a „afirmativní akce“ jsou v této práci synonymy. Přestože druhý z nich jistě nebudí tak negativní emoce, považuji jejich význam za shodný. Sociolog Tomáš Kamín uvádí celý výčet pojmů, které pro označení těchto praktik používají různí autoři a veřejní činitelé: „afirmativní akce, pozitivní diskriminace, pozitivní akce, pozitivní zvýhodnění, obrácená diskriminace atd.“² Všechny tyto výrazy označují záměrné úsilí, jak některou, zpravidla jinak negativně diskriminovanou (například v minulosti) skupinu osob cíleně zvýhodnit. Je to snaha o odstranění nerovnosti plynoucí z určitého znevýhodnění s cílem domoci se

² KAMÍN, T.: „Affirmative action“. *Lidská práva*, 2000, roč. 2, č. 3, s.12

práva na rovný přístup. V USA je pro pozitivní diskriminaci používán výhradně termín *affirmative action*. Podle tvrzení zastánců mají afirmativní akce zajistit diskriminovaným příslušníkům menšin stejnou příležitost k uplatnění, jakou mají příslušníci většinové populace.

Kritikové afirmativních akcí - ponecháme-li stranou ty, kteří si pohrávají se slovy "reversní" nebo "negativní" diskriminace - hlásají, že jejich koncepce mají fatální důsledky, a že by proto měly být z rejstříku možných nástrojů využívaných k úpravě nerovností na trhu práce odstraněny. Je různě argumentováno, že:

- nediskriminace je natolik absolutní koncepce, že nesnese žádnou výjimku,*
- taková opatření začínají jako dočasná a úzce přizpůsobená cílům, jichž má být dosaženo, ale končí jako trvalá a široká,*
- uvnitř favorizované skupiny výhody opatření náležejí nerovnoměrně, tj. spíše těm, kteří již jsou na vrcholu skupiny zaměstnaneckého statusu,*
- taková opatření zkreslují a podlamují účinnost působení trhu práce,*
- zvláště pokud jde o rasově založené programy - politika uvědomování si příslušnosti k rase vede k polarizaci a podporuje zášť a násilí.³*

K prvnímu bodu: nepovažuji za reálné, aby v jakékoli společnosti existovala absolutní nediskriminace. Je přirozené, že některé skupiny (nebo jednotlivci) jsou v určitých situacích nějakým způsobem zvýhodňováni nebo naopak znevýhodňováni a není v lidských silách tomu zcela zabránit. Muži mají například z přirozenosti svého pohlaví určitě větší šanci udělat kariéru v armádě a žena zase pravděpodobněji dostane volné pracovní místo chůvy. Snažit se potírat tyto drobné, neškodné a přirozené rozdíly by bylo utopií. Každý člověk posuzuje ostatní různě a nelze zajistit absolutní rovnost občanů ve státě, stejně jako nelze zaručit absolutní rovnost v jakékoli jiné velké skupině. Samozřejmě je žádoucí potlačovat diskriminaci, která je zaměřena proti konkrétní skupině nebo jednotlivci ve všech společenských oblastech.

³ HODGES-AEBERHARD, J.: *Pozitivní opatření nebo afirmativní akce?* [online]. Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 14.7.2004. [cit. 10.8.2007] Dostupné na: http://www.diskriminace.cz/dt-vyzkum/afirmativni_akce.phtml#odkaz1

Poslední bod výše citovaného výčtu považuji za nejdůležitější z hlediska uvedení afirmativní akce do praxe u nás. Afirmativní akce vždy znevýhodňuje většinu a upřednostňuje menšinu. To vede k eskalaci xenofobních nálad především té části obyvatelstva, která se cítí přímo existenčně ohrožena uplatněním na trhu práce. Vzhledem k neoblíbenosti Romů u většinové populace lze s jistotou očekávat vlnu nevole, která by se zdvihla v případě zavedení jakýchkoli pozitivních opatření a s tím související extremistické projevy rasizmu. Bylo by tedy nutné, aby zavedení pozitivní diskriminace Romů předcházela určitá kampaň s úkolem přesvědčit občany České republiky, že takto vynaložené finance a úsilí mají význam i pro ně samotné, pro budoucnost jich a jejich dětí.

Ti, kteří jsou pro afirmativní akce naopak argumentují, že koncepce trhu práce by měly být realistické a měly by uznat, že:

- pokud není společnost barvoslepá nebo není stejnobarevná, měla by v zásadě nějaká proaktivní opatření uplatňovat.,*
- i když plánování nemusí být vždy perfektní, jakékoliv opatření je lepší než žádné,*
- krom výhody plného využití pracovní síly, byly prokázány i výhody ekonomické⁴*

Zajímavý je opět poslední bod. Ekonomické výhody pozitivní diskriminace Romů by pravděpodobně byly zřetelně poznatelné nejdříve za jednou (romskou) generaci. Možná později. Určitě se nestane to, že jakmile se zavedou pozitivní opatření, všichni Romové začnou studovat, připravovat se na budoucí zaměstnání, pracovat a aktivně si zaměstnání hledat. Nejdříve musí pochopit, že vyučit se něčím (vystudovat střední školu) je *mnohem* výhodnější než pobírat od patnácti let státní podporu. Pracovat musí být *mnohem* výhodnější než být v sociální síti. I pokud tato dvě pravidla budou skutečně fungovat, bude trvat dlouho, než to Romové zjistí, než tomu uvěří a zařídí se podle toho.

⁴ HODGES-AEBERHARD, J.: *Pozitivní opatření nebo afirmativní akce?* [online] Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 14.7.2004. [cit. 10.8.2007] Dostupné na: http://www.diskriminace.cz/dt-vyzkum/afirmativni_akce.phtml#odkaz1

Objevuje se domněnka, že pozitivní diskriminace Romů by oslabila vůli této menšiny ke skutečné změně svého postavení. Přístup a chování Romů na mě ale působí tak, že nejsou příliš odhodlaní něco pro změnu sami udělat. Mluví o tom, ale nejsou schopni začít jednat. Na to si stěžují i Romové, kteří se dokázali sami vzchopit a získali vyšší společenský status. Stát dotuje romský tisk, existuje několik desítek romských organizací, které dostávají na svou činnost státní peníze, ovšem úroveň jejich politické práce je většinou nízká. Kromě toho často nedostatečně dokládají své hospodaření za minulý kalendářní rok, čímž ztrácí nárok na dotace v tom následujícím. Hospodaření s obdrženými finančními prostředky je kámen úrazu u Romů obecně. Nedokážou příliš dobře plánovat do budoucnosti ve finanční oblasti se to stává jejich tragédií. Gádžové, kteří se skutečně snaží dělat pro Romy důležitou práci (osvícení učitelé, ředitelé škol, organizátoři rekvalifikačních kurzů) si stěžují na laxní přístup ke spolupráci ze strany romských organizací. Nechceme samozřejmě vychovávat nové generace v přesvědčení, že dostanou vše bez práce. Chceme jim nabídnout pomocnou ruku a ukázat, že tomu, kdo bude mít zájem studovat a pracovat, stát poskytne lepší podmínky než dosud. Zároveň se ale Romové musí nechat přesvědčit, že studovat a pracovat je pro ně dobré.

2. Afirmativní akce v USA

2.1. Průběh afirmativní akce

Americký prezident John F. Kennedy v roce 1961 zahájil prezidentským nařízením č. 10925 program „posílení menšin“ (affirmative action). Program definoval jako „aktivity veřejných i soukromých subjektů zaměřené na vyrovnání příležitostí při zaměstnávání a přijímání uchazečů z historicky znevýhodněných skupin tím, že budou brány v úvahu ty charakteristiky a vlastnosti uchazečů, na jejichž základě je jim dosud rovné zacházení upíráno.“⁵

Ještě deset let předtím byla ve Spojených státech stále legální segregace černochů a bělochů. Měli oddělené školy, restaurace i kostely. V mnoha státech nemohli černoši prakticky volit, protože volební právo se podmiňovalo splněním testu ze znalosti ústavy a vzhledem k nevzdělanosti černochů to pro ně byl nesplnitelný úkol. Diskriminace byla očividná, nehledě k tomu, že jí předcházelo otroctví, zrušené sice oficiálně v roce 1865, ale nepřímo dále uplatňované ještě několik desetiletí. Američané měli skutečně důvod mít špatné svědomí vůči černochům. Ti byli po dobu otroctví vlastně jedním z hlavních ekonomických pilířů společnosti a byli po generace zvyklí tvrdě pracovat. To nelze říci o Romech v Evropě, kteří vždy živořili na jejím okraji. Hlavně po druhé světové válce se černoši začali hlasitě dožadovat zrovnoprávnění. Jejich argumenty by se daly shrnout jako: „Když jsme za vás mohli bojovat, můžeme s vámi také jíst u jednoho stolu.“

Ve Spojených státech byla právně zrušena segregace bílých a nebílých (barevných) v roce 1954 jedním z nejznámějších rozhodnutí Nejvyššího soudu, který jednohlasně ustanovil, že jakákoli segregace je protiústavní. Za půl století se mnohé změnilo. Procento „barevných“ studentů i žen na vysokých školách i v ekonomicky důležitých postech je výrazně vyšší. Zároveň se ale ukazuje, že pouze postavit

⁵ HODGES-AEBERHARD, J.: *Pozitivní opatření nebo afirmativní akce?* [online]. Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 14.7.2004. [cit. 10.8.2007] Dostupné na: http://www.diskriminace.cz/dt-vyzkum/afirmativni_akce.phtml#odkaz1

*diskriminaci mimo zákon nestačí. Pro dosažení i dílčích úspěchů je nutné vynaložit značné úsilí na všech úrovních společnosti. Také jsme se dozvěděli, že napravení dlouholetých křivd není otázkou několika málo let. Ve Spojených státech mají před sebou ještě alespoň dalších padesát let, než se zbaví dědictví diskriminace, obzvláště vzhledem k tomu, že na cestě od segregace k integraci se pravděpodobně dopustili alespoň jednoho omylu na jedno dobré rozhodnutí. České problémy se možná nezdají tak závažné, ale možná je na čase, abychom se vydali podobným směrem.*⁶

Předpokládám, že tady autorka nemyslela „podobným směrem“ jeden omyl na jedno dobré rozhodnutí. Právě proto, že se můžeme nechat inspirovat zkušenostmi z jiných států a poučit se z jejich omylů, nemusí být v naší zemi prozkoumáno tolik slepých uliček. Je pro nás výhodou, že jinde se začalo z pozitivní diskriminací o několik desetiletí dříve a už můžeme pozorovat změny v sociální a ekonomické situaci menšin, které opatření přinesla.

Jak je zřejmé z následující citace, ani po desetiletích praxe nemají soudy v USA jednotný názor nebo „šablonu“ pro to, co je podle zákona afirmativní akce a co je už protizákonné či protiústavní. Jistě by se i u nás po zavedení jakýchkoli výrazných zvýhodňujících programů pro Romy objevila řada soudních sporů a stížností. Nemá smysl doufat, že budou všichni občané ČR s takovými opatřeními souhlasit. Poplatky u lékaře však také nejsou nijak populární, přesto byly parlamentem prosazeny a veřejnost si na nové pravidlo bude muset zvyknout, snad i rozumná většina občanů zjistí, že jde o opatření pozitivní, stejně jako by tomu mohlo být u podporování a zvyšování romské vzdělanosti. V těchto případech je nutné precizní sestavení zákona, vylučující případné nesrovnalosti a chyby ve výkladu. Větším problémem by zřejmě bylo prosazení takových návrhů v parlamentu. Kvůli většinové averzi (uznávám, že často oprávněné) proti Romům nelze předpokládat zvýšení popularity strany, která by s návrhem uzákonění pozitivních opatření předstoupila před své voliče.

⁶ LUKEŠ, D.: Chvála pozitivní diskriminace. *Literární noviny*. [online]. 2005, č. 41, s.3, [cit. 10.8.2007]
Dostupné na: <http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=844>

Koncem 70. let se speciální schéma založené na příslušnosti k rase dařilo prosazovat, v 80. letech však vyvstala vlna případů týkajících se rasové diskriminace a diskriminace na základě pohlaví ve veřejném i soukromém sektoru, která vedla k odporujícím si výsledkům... Nedostatek vstřícnosti byl nejvíce patrný u Nejvyššího soudu, kde velký počet konservativců, vedených resortem spravedlnosti, resp. jeho pozdějším šéfem Rehnquistem způsobil, že uznání programů afirmativních akcí bylo odmítáno s tím, že jsou neplatné podle Ústavy a znění Zákona o občanských právech. Projevovaly se zde však jisté ozdravující vazby na standardy, které začal soud uplatňovat následně; pro afirmativní akce bylo příznivé, byly-li silné důkazy o tom, že k diskriminaci skutečně došlo, dále jestliže preferenční zacházení bylo jediným možným prostředkem likvidujícím diskriminaci nebo jestliže přezkoumávané opatření bylo zformulováno natolik přesně, že neodporovalo Zákonu o občanských právech. A tak o deset let později, v polovině 90. let, když soudy Spojených států znovu zvažovaly přijatelnost různých schémat afirmativních programů, vyslovily přesvědčení, že tento typ programů se zdá být přínosný, bere-li se na zřetel jejich trvání a pokračující deformace na trhu práce způsobené předchozí diskriminací.⁷

Tady v USA zřejmě narazili na svou pradávnou touhu po absolutní rovnosti, kterou zajišťuje Ústava a Všeobecná deklarace lidských práv. Soudním sporům a neurčitostem ve výkladu lze samozřejmě předejít kvalitním sestavením znění zákona, který by toto upravoval.

⁷ HODGES-AEBERHARD, J.: *Pozitivní opatření nebo afirmativní akce?* [online]. Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 14.7.2004. [cit. 10.8.2007] Dostupné na: http://www.diskriminace.cz/dt-vyzkum/afirmativni_akce.phtml#odkaz1

2.2. Používaná metoda - kvóty

Na úřadě Small Business Administration (SBA), podporujícím začátky nových podnikatelů, vymysleli pět preferenčních kategorií - černoši, Hispanics, Native Americans (američtí Indiáni) a dvě skupiny Asian Americans - s výsledkem, že začínajícího bělocha bez prostředků úřad odmítne, ale podporu poskytne milionáři z Hongkongu, za automatického předpokladu, že je "znevýhodněn" (socially disadvantaged)...Profesor antropologie Vincent Sarich si troufl publikovat (Academic Questions, 1990-1991, č.1) studii se zajímavými údaji. V r. 1987 povinnou školní docházku (tzv. high school) v Kalifornii dokončila mládež v tomto složení: 61,1% běloši; 19,3% Hispanics; 8,6% Asiaté (Číňané, Japonci, Korejci); 7,9% černoši. Na základě celostátních zkoušek SAT by pro přijetí na univerzitě v Berkeley kvalifikovalo 67,7% bělochů, 19,9% Asiátů, 6,9% Hispanics (též zvaných Chicanos či Latinos) a 2,5% černochů. Nicméně tato univerzita do prvního ročníku přijala studenty v tomto složení: 32,6% bělochů, 21,2% Asiátů, 20,9% Hispanics a 11,2% černochů. Čili zatímco spravedlivě bylo měřeno jen Asiátům, bělochy potrestali (50% znevýhodnění) a hodně zvýhodnili Hispanics (téměř 300%) a černochy (téměř 450%).⁸

Díky plnění povinných norem počtu menšinových studentů přicházejí o možnost studia lidé, kteří by bez pozitivní diskriminace byli na univerzitu přijati. Je s podivem, že se taková opatření stále ještě používají a americká veřejnost nemá výraznou snahu je zrušit. Samozřejmě, mnoho voličů tvoří ti, které tyto kvóty zvýhodňují. Je otázka, kolik procent z obyvatel USA dnes je buď Afroameričanů nebo Hispánců a kolik je obyvatel, kterých se afirmativní akce netýká, přesněji řečeno kteří jsou díky afirmativní akci vlastně znevýhodněni. Je možné předpokládat, že bude díky demografickému vývoji za několik desítek let v USA více Hispanics, černých Američanů a ostatních menšin, než bělochů. Už v roce 2005 byl součet

⁸ ULČ, O.: Affirmative action čili pozitivní diskriminace. *EUportal* [online]. 16.2.2007. [cit. 11.8.2007]
Dostupné na: <http://www.euportal.cz/Articles/1288-affirmative-action-cili-pozitivni-diskriminace.aspx>

těchto menšin obyvatelstva v USA 35 %!⁹ Vzhledem k nízké natalitě bělochů a vysoké natalitě Hispanics a Afroameričanů (stejná situace jako s bílým a Romským obyvatelstvem v České republice) není nemožné, že se síly zanedlouho obrátí. Jistě se nedá předpokládat následné uplatňování afirmativní akce ve prospěch bílého obyvatelstva, protože z její definice vyplývá, že musí být zaměřena na skupiny, které byly v minulosti znevýhodňovány. Což ani v USA ani v České republice bílí nebyli a nejsou. Ovšem „převrácení sil“ by bylo (nebo bude) z politického hlediska určitě zajímavé.

Přestože afirmativní akci v jejím původním významu a způsobu realizace většina Američanů odmítá (dokonce i výrazné procento černochů), politici se zatím neodhodlali najít jiné řešení, jak zvýhodnit menšiny, aby byly schopné dosáhnou stejného vzdělání jako většinová populace USA. Dost dobře to nechápu, protože jiných způsobů zvýhodnění ve vzdělávání lze najít mnoho a kvóty nejsou zrovna tím nejlogičtějším.

Affirmative Action odmítají v průměru tři čtvrtiny národa (81% bělochů a 46% černochů, průzkum uveřejněný v The Washington Post National Weekly Edition, 24.dubna 1995)... V lednu 1995 Los Angeles Times uveřejnily výsledek průzkumu, že 73% veřejnosti podporuje přijetí federálního opatření, které by postavilo tyto preference při vstupu do zaměstnání mimo zákon. V březnu 1995, Clintonův podpůrce, liberální senátor Joseph I. Lieberman vystoupil s názorem, že politika preferencí je patently unfair.¹⁰

Jak je vidět, není už afirmativní akce vítána ani velkou částí černochů, kterým by měla pomáhat. Autor neuvádí důvody tohoto jejich odmítání. Zřejmě naprostá většina těch, kterých by se měla zvýhodňující opatření týkat, z nich užitek stejně nemá a jejich situace se po zavedení afirmativní akce nezlepšila, možná naopak. Jak uvádí Barša (viz s. 24 této práce), i po zavedení afirmativní akce došlo k drastickému

⁹ *Navajo-otevřená encyklopedie*. [online]. [cit. 1.12.2007]. Dostupné na: <http://demografie-spojenych-statuu.navajo.cz/>

¹⁰ ULČ, O.: Affirmative action čili pozitivní diskriminace. *EUportal* [online]. 16.2.2007. [cit. 11.8.2007]
Dostupné na: <http://www.euportal.cz/Articles/1288-affirmative-action-cili-pozitivni-diskriminace.aspx>

úpadku velké části afroamerické populace. Sice se dokázala utvořit dostatečně stálá a silná černošská střední vrstva, ale pozitivní zvýhodnění teď využívají především její členové a ti nejvíce potřební zůstávají bez vzdělání i práce. Kvóty sice určují, kolik procent studentů musí patřit k menšinové národnosti, ale nezajišťují, aby tito studenti byli vybráni i z ekonomicky znevýhodněných rodin. Vzdělání se tedy dostane pouze dětem z černošské a hispánské elity a pro průměrné černochoy se nezměnilo nic.

Ota Ulč, výrazný kritik afirmativní akce, se pozastavuje i nad absurditou pravidel pro přijímání studentů na vysoké školy v USA. Tento postup je zřejmě tím nejkontroverznějším, protože přímo ukazuje, kolika studentům bělošského původu bylo znemožněno studovat, aby se naplnily povinné kvóty a splnila se „norma“. Přitom v zahraničí (jak EU, tak USA) je vysokoškolské studium pro střední třídu samozřejmostí a vzdělání má obecně ve společnosti větší hodnotu než je tomu u nás. Znemožnění studia vnímají tedy dotčené skupiny jako velkou nespravedlnost povinně naplňované kvóty jako nepřítele pro možnost studia vlastních dětí.

Zdaleka nejvýkonnějšími jsou studenti asijského původu. Ač jejich etnická skupina tvoří jen 10% obyvatelstva v Kalifornii, vzdor všem klackům v cestě (Číňana s průměrnou známkou 4,0 čili výtečná nevezmou, kdežto černochoa či ony Hispanics s průměrnou známkou 2,8 vezmou), Asiáté na kalifornských univerzitách tvoří téměř třetinu (30,7%) všeho studentstva. "Kdybychom přijímali pouze na základě studijních výsledků, Berkeley by byla z 92% či 93% výlučně bělošská a asijská," přiznal Bob Laird, admissions director tamějšího kampusu (Time, 31.července 1995).¹¹

I to se zdá být dobrým poměrem ve srovnání s Českou republikou. Neexistují podložené informace, kolik procent vysokoškolských studentů u nás tvoří Romové, ale nepochybně to není 7 %. Samozřejmě že Romové a černoši jsou naprosto rozdílné etnické skupiny. Mají jinou kulturu, jinou mentalitu, jiné historické

¹¹ ULČ, O.: Affirmative action čili pozitivní diskriminace. *EUportal* [online]. 16.2.2007. [cit. 11.8.2007]
Dostupné na: <http://www.euportal.cz/Articles/1288-affirmative-action-cili-pozitivni-diskriminace.aspx>

zkušenosti jako národy. Černoši díky otroctví museli tvrdě pracovat po generace, také se v nich zřejmě zakořenil oprávněný pocit nespravedlnosti a útlaaku, kdežto Romové v minulosti po generace kočovali a nepracovali prakticky vůbec. To ale neznamená, že zkušenosti z USA jsou u nás nepoužitelné.

Ať už jde o ženy nebo příslušníky menšin, v USA je stále nutné, aby se správně naplnily kolonky a vedoucí si mohli odškrtnout splněnou normu. Bohužel tento obraz pozitivní diskriminace převládá v povědomí našich občanů, takže většina veřejnosti považuje pozitivní diskriminaci pouze za jiný metr při přijímání a naplňování kvót.

2.3. Dočasnost zvýhodňujících opatření

Afirmativní akce (pokud uznáme, že jde o smysluplnou koncepci), by měla být vždy jen dočasným nástrojem. I v USA, kde byla zavedena jako první, již zaznívají hlasy o jejím ukončení. Ovšem v USA byla afirmativní akce od svého počátku praktikována pomocí naplňování předepsaných kvót při přijímání na vysoké školy. Existuje tam jiný vzdělávací systém, kdy se na státní střední školy nepostupuje na základě přijímacích zkoušek, takže střední školu dokončí kdokoli. Pro další studijní nebo profesní život je důležité pouze to, jak prestižní školu absolvuje. Povinné proporce se staly úkolem pro personalisty v podnicích a strašákem pro vysoké školy. Jak zastánci, tak i odpůrci pozitivní diskriminace se vyjadřují k těmto praktikám, které zavedla vláda v USA po 2. světové válce a které později převzalo mnoho jiných států, tedy uplatňování kvót při přijímání na vysoké školy a do zaměstnávání. To je skutečně kontroverzní téma, zvláště pokud tento program trvá několik desetiletí, jako je tomu právě v USA. V takovém případě definice, že pozitivní diskriminace má zvýhodňovat dříve znevýhodněné, poněkud ztrácí logiku. Když je skupina zvýhodňována na úkor většiny již 50 let, nedá se, podle mého názoru, už označovat za dříve znevýhodněnou.

Prezident Bush je prvním prezidentem po několika desítkách let, který se odváží zpochybnit význam affirmative action - pozitivní diskriminace. Na jeho pokyn připravují právníci Bílého domu zprávu, která bude určena zasedání Nejvyššího soudu při projednávání případu Michiganské university. V projevu proneseném ve středu prohlásil Bush, že způsob, jakým univerzity přistupují k selekci studentů, je rozvratný, nečestný a není v souladu s ústavou. Dále řekl: "Studenti jsou na univerzity přijímáni či odmítáni na základě barvy své kůže. Motivace pro tuto taktiku možná byla velmi dobrá, ale jejím výsledkem je diskriminace." Bush slíbil, že přijde s jiným plánem, jak zajistit, aby na univerzitách studovalo dostatek černých. Předpokládá se, že připomene svůj vlastní, docela úspěšný experiment z Texasu. V době, kdy tam byl guvernérem, navrhl, aby univerzity automaticky přijímaly 10 procent nejlepších studentů z každé školy. A protože mnohé školy v Americe jsou navštěvovány toliko černochoy nebo Hispánci, zajistilo by to na univerzitách předepsané kvóty.¹²

Naproti tomu jsou však stále přijímána podobná opatření v dalších státech a nemizí ani obhájcí těchto praktik. Jedná se o opatření ve prospěch menšin nebo často ve prospěch žen. Já osobně považuji zvýhodňování žen při zaměstnávání (a především při jejich snaze dostat se mezi politické špičky) za zbytečné. Ženy nejsou – podle mého názoru – v kariéře oproti mužům nijak znevýhodněny. Upozorňují sice na to, že díky starosti o rodinu a děti mají méně času a příležitostí věnovat se kariéře, nikdo jim však nebrání tyto starosti převést na muže nebo rodinu a profesní život propojit jinak. Proto se v této práci věnuji výhradně rasové (romské) diferenciaci, kterou považuji za hodnou diskuse v České republice. Absurdní snaha o zvýhodnění žen v USA je stejně nepochopitelná, jako přetrvávání původního schématu afirmativní akce (to znamená pomocí kvót) ve prospěch menšin, o jehož účinnosti již tolik odborníků pochybuje. Druhá polovina následující citace o zvýhodňování žen to potvrzuje.

¹² STWORA, V.: Bush se chystá napadnout pozitivní diskriminaci. *E-mailový zpravodaj*. [online]. 24.1.2003. [cit. 15.9.2007] Dostupné na: <http://www.svedomi.cz/aktuality/a2003/nzp03012.htm#vybbush>

Bývalý prezident Clinton řekl: „Když je pozitivní diskriminace implementována správně, je spravedlivá a funguje.“ Jejím největším problémem je to, že často buď správně implementovaná není, nebo její kritici její skutečnou implementaci nesprávně interpretují... Pozitivní diskriminace jako taková tedy nedává přednost jedné skupině před druhou, ale snaží se dát všem skupinám stejnou příležitost s ohledem na skutečný stav světa. V roce 1997 například dnes vládoucí Britská strana práce ustavila pravidlo, podle kterého budou v primárních volbách (v nichž se rozhoduje, kdo bude za stranu kandidovat) do některých vyhratelných volebních okrsků mít přístup jen ženy. Straničtí funkcionáři, kteří závěrečného kandidáta volí, tedy mají na výběr několik kvalifikovaných lidí, ale jsou to jen ženy. Tento přístup byl velmi úspěšný a zdvojnásobil procento žen v britském parlamentu z devíti na osmnáct procent, přestože se později ukázal být nezákonný.¹³

Taková podivná snaha ukazuje, jak úporně se Američané snaží dosáhnout rovných výsledků, místo aby afirmativní akci použili k zajištění stejných příležitostí pokud možno pro všechny. Absolutní zvýhodnění jedné skupiny, v tomto případě žen, kdy by muži v určitých okresech vůbec nemohli kandidovat, je přece opakem toho, čemu by afirmativní akce měla sloužit. Jedná se o úplně převrácenou nediskriminaci. Bohužel v kolébce afirmativní akce, kde by její vývoj měl být nejviditelnější a výsledky znatelné, se nové návrhy postupů zdají být směšné. Už čtyřicet let se dodržují předepsané poměry v zastoupení menšin a výsledky jsou nevalné. Přestože valná většina Afroameričanů i Hispanics zůstává bez vzdělání a bez práce, afirmativní akce v jejím původním směru nekončí. Uvidíme, jak vážně myslel prezident USA George Bush své prohlášení, že zajistí možnost vzdělání pro barevné studenty jiným způsobem než se dělo dosud.

¹³ LUKEŠ, D.: Chvála pozitivní diskriminace. *Literární noviny*. [online]. 2005, č. 41, s.3. [cit. 10.8.2007]
Dostupné na: <http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=844>

2.4. Výsledky afirmativní akce

USA je zemí, kde afirmativní akce probíhá již několik desetiletí a je tedy možné zjistit na jejich příkladu, jak je efektivní. Bohužel výsledky nejsou zřejmě tak pozitivní, jak by se dalo očekávat. Nebo naopak – jak se dalo očekávat, výsledky nejsou ideální.

Co se týče veřejných politik na zvládání soužití menšin s většinou, William Julius Wilson odlišuje programy zajišťující přísnou nediskriminaci od programů afirmativní akce. Úkolem prvních je odstranit všechny formální a institucionální překážky rovných individuálních práv příslušníků menšiny, úkolem druhých je nastolit rovnost reálných příležitostí těchto formálních práv využívat. První mají vyloučit aktivní diskriminaci v přítomnosti, druhé odstranit efekty diskriminace minulé. Wilson jako jeden z prvních sociologicky doložil skutečnost, že afirmativní posilování zastoupení menšin ve vzdělání, zaměstnání a veřejných zakázkách nejvíce pomáhá nikoliv těm, kteří jsou na tom v dané menšině opravdu nejhuř – totiž těm „skutečně znevýhodněným“ – ale naopak vždy takřka výhradně elitě dané menšiny: „Příslušníci menšin z nejznevýhodněnějších rodin jsou většinou zastoupeni disproporčně mezi těmi ze své rasové skupiny, kteří nejvíce těží z preferenčního statusu v přijímacím řízení na vysokou školu, při získávání výnosného zaměstnání anebo v profesionálním postupu. Politiky afirmativní akce tak většinou posilují příležitosti zvýhodněných, aniž by adekvátně řešily problémy znevýhodněných... jen málo obyvatel ghett městských center mělo užitek z afirmativní akce.“¹⁴

Je jistě pravda, že v současnosti už má z afirmativní akce užitek téměř výhradně černošská elita. Před zavedením pozitivní diskriminace však v USA žádná černošská elita ani střední třída (taková, aby měla srovnatelnou životní úroveň s bílou střední třídou) neexistovala. To, že se díky afirmativní akci vytvořila tato skupina a může být příkladem a oporou zbytku menšiny, považuji za pozitivní přínos. Každý

¹⁴ BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-47-X

jednotlivec i skupina potřebuje pro svůj rozvoj určité vzory. Pokud se takové vzory podaří vytvořit za přispění pozitivní diskriminace, může to být už jakýmsi odrazovým můstkem pro ostatní.

V našich podmínkách a pokud jde o Romy, nejde ani tak o přijímací řízení na vysokou školu a získávání výnosného zaměstnání. Nemá smysl určovat pravidla, za jakých bude probíhat přijímání Romů na VŠ, když střední školu dokončí zanedbatelné procento z nich, takže ani není koho přijímat. Jde o to, aby se Romové byli schopni dostat na střední školy, toto studium dokončit a získat průměrné zaměstnání. Lze však předpokládat, že při zavedení kvót podobným způsobem, jako tomu bylo v USA, by výsledek dopadl podobně. Na školy a do zaměstnání by se dostali jen ti, kteří by toho zřejmě byli schopni i bez pozitivní diskriminace a naprostá většina Romů by nezaznamenala vůbec žádnou změnu.

Díky afirmativní akci se od konce 60. let viditelně zvýšil počet černošských profesionálů (černoši jsou však stále nepřiměřeně málo zastoupeni ve středních a nejvyšších sociálních kategoriích). Ve stejné době však probíhal drastický úpadek jiné části afroamerické populace. To samo svědčí o tom, že problém nejvíce znevýhodněných není reprodukovatelný na problém rasového soužití a mělo by se k němu přistupovat především (byť ne výlučně) jako k problému sociálně-ekonomickému... Má se upustit od preferenčních opatření, která se snaží dosáhnout přímo zvýšení zastoupení menšin v privilegovaných pozicích (univerzity, zaměstnání, veřejné zakázky) a tak zajistit žádoucí výsledky. Rasově specifický přístup se má realizovat nepřímo přerozdělováním subjektivních prostředků – například speciálními vzdělávacími a rekvalifikačními programy.¹⁵

Samozřejmě jde o problém sociální a ekonomický. Menšiny mají ztížený přístup ke zdrojům ekonomickým (vzdělání, kvalifikace, pracovní pozice), důsledkem čehož je sociální vyloučení a izolace. Pokud se má něco změnit, je nutné

¹⁵ BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-47-X

skloubit mnoho přístupů k problému. Předpokládám, že pokud se v naší republice nějaká forma pozitivní diskriminace postupně prosadí, bude to zřejmě pomocí právě takových speciálně vzdělávacích programů namísto zavádění minimálních povinných počtů Romů na středních nebo vysokých školách a podobně. Zavádění kvót ve školství by bylo jistě spojenou s velikou nelibostí u veřejnosti i odborníků, nehledě k tomu, že USA již zřejmě tento program také ukončí a přejde na jiný systém.

Affirmative Action pomohla otevřít dveře příležitostí Afroameričanům do té míry, že se za poslední čtyři desetiletí zvýšil počet příslušníků střední vrstvy této kdysi znevýhodněné skupiny. Také podstatně vzrostlo množství smíšených manželství, počet příslušníků menšin ve strukturách státní správy apod. Ne nepodstatnou transformaci představují také viditelné změny v „rasových“ vztazích, a to směrem k tolerantnějším, vstřícnějším a otevřenějším postojům „bělochů“. Většina z nich už nezažívá hrůzu z představy, že by měli za sousedy „černochoy“, jak tomu bylo ještě v 60. letech minulého století¹⁶

Bohužel výše popsané postoje má stále naše gádžovská veřejnost k Romům a situace se spíše zhoršuje. Smíšená manželství jsou u nás výjimkou. Ideálním výsledkem dočasné pozitivní diskriminace by bylo to, aby spolu Romové a ostatní populace dokázali žít smíšeně, mezi sebou, vedle sebe. A to všechno dobrovolně z obou stran, ne jako výsledek manipulativního rozstěhování a nesmyslného zařazení na pracovní pozice, které neodpovídá dosažené kvalifikaci.

¹⁶ KAMÍN, T.: Affirmative Action. *Lidská práva*. 2000, roč. 3, č. 3, s. 21-31

3. Současná situace Romů v ČR

3.1. Kdo je Rom a kolik jich u nás žije?

Kolik Romů u nás ve skutečnosti žije lze jen odhadovat. Při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 se k romské národnosti přihlásilo pouze 11.746 lidí.¹⁷ Ovšem reálná čísla to samozřejmě nejsou. Zajímavé je, že v roce 1991 se k romské národnosti hlásilo necelých 34.000 občanů, podle oficiálních statistik u nás tedy Romů vlastně ubývá. To je samozřejmě nesmysl.

*Odhad 330 tisíc, uvedený loni v časopise Romano kurko, považuji za mírně nadsazený, počítejme „kulatě“ s 300 tisíci, tedy 3 % obyvatelstva. Kovařík (1996) uvádí 200 tisícaž 400 tisíc, Zpráva/97 200 tisíc....Romů rychle přibývá, jednak proto, že romské ženy začínají brzy rodit, jednak proto, že mívají hodně dětí. Polovina romů je mladší než 19 let, můžeme tedy „opatrně“ odhadnout, že mezi školními dětmi jsou asi 4 % Romů.*¹⁸

Národnost Romů je z našeho pohledu kompaktní jednolitá skupina, což však není pravda. Ve skutečnosti se Romové dělí na jakési kasty s přísnou hierarchií. Základ tohoto dělení vznikl zřejmě ještě v Indii, odkud Romové pocházejí. U nás žijí Romové slovenští, maďarští, moravští, čeští, Sinti a Olaši. Navzájem se liší barvou pleti, kulturou, zvyky, tradicemi a řečí. Nejvýše postavenou skupinou jsou Olaši, kteří se živí především obchodem (pravděpodobně ne vždy legálním) a z principu nepracují. Nejvíce se drží svých původních tradic, jejich děti nenavštěvují školu, protože vzdělání považují za nedůležité. Mají také nejsvětější plet'. Výraz Cikán označuje většinou české Romy, kteří zde žijí již po generace. Někteří z nich si tak sami zase začínají říkat, aby se odlišili od maďarských a slovenských Romů, kteří se sem v devadesátých letech přistěhovali a které považují za nižší kastu.

¹⁷ Český statistický úřad, Veřejná databáze ČSÚ. *Obyvatelstvo podle národnosti* [online]. Praha: ČSÚ. [cit. 16.11.2007]. Dostupné na <http://vdb.czso.cz/vdbtab/tabdetail.jsp?cislotab=OB006+%28NUTS2%29&stranka=1&razeni=ta&kap>

¹⁸ ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme, jde o to jak..* 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-410-9

Romové jsou v České Republice uznanou národnostní menšinou. Podle odhadů jich zde žije asi 300 tisíc (3% obyvatelstva). Z tohoto pohledu je velice obtížné určit, kdo je Rom a kdo ne. Bude jím především ten, kdo se k romství hlásí, ovšem pokud tak neučiní úředně, má tedy asi právo nebýt za Roma označován, tedy vlastně nebýt Romem. Stejně tak by se teoreticky k romské národnosti mohl přihlásit kdokoli, kdo s ní nemá ani v minulosti neměl nic společného. Pokud by se tedy v Česku měly začít uplatňovat kvóty při přijímání do zaměstnání nebo na školy, museli by se Romové nejdříve ke svému etniku oficiálně přihlásit. Pokud by znali výhody, které by pro ně z tohoto kroku vyplývaly, nebyl by to pro ně zřejmě problém. Je otázka, jak by v takovém případě reagovali neromové, kteří by chtěli zvýhodňujících opatření také využít a mají například s Romy podobné vnější rysy. Důvodem pro současné zamlčování svého původu ze strany Romů mohou být neblahé zkušenosti, které měli za poslední staletí se seznamy, zajišťujícími jejich sledování často za účelem vyhlazování.

Česká společnost je vesměs rasistická, i když je tento rasismus většinou jen latentní. Před Romy se máme na pozoru, vidíme v nich dopředu ohrožení bezpečí našeho nebo naší peněženky. Zabýváme se pouze jejich špatnými stránkami a negativní informace, které se o nich dozvíme, okamžitě generalizujeme na celou skupinu. Je to dáno samozřejmě zkušenostmi, které s nimi jako se skupinou máme již po generace, ovšem nebereme v úvahu, že ne všichni se chovají stejně a že pro jednotlivce z nich je téměř nemožné dokázat, že je jiný a vymanit se z kultury, ve které vyrostl.

V současné době je velkým problémem při zařazování Romů mezi ostatní populaci jejich separace do tzv. vyloučených lokalit. Důsledkem toho je i sociální vyloučení, což je proces, kdy je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován přístup ke zdrojům a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti. Nezaměstnanost a sociální vyloučení spolu úzce souvisí. Dalo by se spekulovat o tom, co je příčinou a co následkem, ovšem dostali bychom se asi do filozofické debaty, zda bylo dříve vejce nebo slepice. Rozhodující je, že vztah mezi sociálním vyloučením, nevzdělaností a nezaměstnaností je nepřehlédnutelný. A to nejen v České republice. Nevím o státu, kde by sociálně vyloučená menšina byla alespoň průměrně vzdělaná.

„V roce 1956 formuloval Oscar Lewis velmi převratnou teorii o tzv. kultuře chudoby. Tvrdil, že lidé, kteří se museli adaptovat na podmínky materiální chudoby v industriální společnosti, si k tomuto účelu vytvořili specifický systém chování a hodnot, který lze pojímat jako kulturu v antropologickém slova smyslu. Z definice kultury vyplývá, že je to systém, do něhož jsou další generace jedinců prostřednictvím výchovy socializováni...Další autoři potom ukázali, že chování chudých lidí, tak jak je popsal Lewis, je univerzálně platné pro všechny chudé komunity v moderních společnostech.“¹⁹

¹⁹ NOVÁK, K.A.: Chudoba – globální problém. Úvod do terénní sociální práce – sborník příspěvků. Brno: Romské středisko, 2002, s.7

Lidé, o nichž se ve své teorii vyjadřoval Lewis, mají vždy podobné charakteristiky. Obývají ghetta, existuje zde velmi nízká sociální organizace, strategie je zaměřená na přítomnost, příslušníci kultury chudoby mají nedůvěru k okolnímu světu a společnosti, strach z policie, silné tendence k sociální patologii a hlavně kriminalitě. Charakteristické je půjčování peněz na vysoké úroky. Všechny tyto charakteristiky můžeme pozorovat u naší romské menšiny. Dopady na děti vyrůstající v takovém prostředí jsou jasné. Rodiče na ně působí svým pocitem bezmocnosti a nedůvěrou ve fungování společnosti, dochází k předávání pocitu méněcennosti a učení vzorců chování.

Lewisova teorie byla kritizována z důvodu přehnaného fatalizmu, ovšem pokud označíme něco za kulturu (dnes se místo pojmu kultura chudoby používá pojem sociální vyloučení), je jasné, že tuto kulturu nelze nijak rychle a snadno změnit zásahem zvenčí. Změny budou vždy pomalé, těžkopádné, viditelné jen při neobyčejné trpělivosti a může se zdát, že nejsou adekvátní vloženému úsilí. Ovšem pokud je naším cílem zapojit sociálně vyloučené skupiny a především Romy do tzv. střední třídy, nemůžeme se oddávat přílišnému optimismu z jakéhokoli zdánlivě jednoduchého, levného a rychlého řešení.

Mezi Romy a ostatními obyvateli je kromě výjimek atmosféra neustálého napětí, které někdy přeroste v otevřený konflikt. Je to taková naše malá občanská válka, jsme etnocentričtí a romská kultura je pro nás tabu. Naši politici nemohou pro Romy nic

zásadního udělat, protože by se setkali s odporem veřejnosti. Odsuzují rasistické jednání, ale u toho většinou skončí. Multikulturní výchova na školách byla do osnov

zavedena teprve v tomto roce a bude se muset teprve ukázat, jaký bude mít vliv na dětské vnímání menšin. Přesto tuto snahu považuji za velmi důležitou.

Romové jsou od gádžů stále více oddělováni, přičemž segregace je často dobrovolná od obou stran. V ČR existuje podle průzkumu společnosti GAC s.r.o. s názvem Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, provedeného pro Ministerstvo práce a sociálních věcí v období 1. 11. 2005 – 15. 8. 2006, více než 300 romských ghett. V těchto lokalitách žije menšina gádžů (obvykle do 30 %) a i ti zbylí se snaží většinou odstěhovat.

Tabulka výsledků analýzy sociálně vyloučených romských lokalit²⁰

POPIS	HODNOTA
Celkový počet zkoumaných obcí ve fázi 2	178
Celkový počet obcí s identifikovanou sociálně vyloučenou romskou lokalitou	167
Celkový počet zkoumaných sociálně vyloučených romských lokalit v mapě[1]	310
Orientační odhad celkového počtu romských obyvatel ve zkoumaných sociálně vyloučených romských lokalitách[2]	60 000 – 80 000
Celkový počet obyvatel v ČR (údaj ČSÚ k 1. 1. 2005)	10 220 577
Celková nezaměstnanost v ČR (údaj Úřadu práce za leden 2006)	9,2 %
Nejčastěji zaznamenaný odhad nezaměstnanosti Romů ve zkoumaných sociálně vyloučených romských lokalitách[3]	90 – 100 %

Sama bydlím v městské lokalitě označované obyvateli města jako romské ghetto, podle výzkumu společnosti GAC s.r.o., provedeného v roce 2006 pro MPSV jde o vyloučenou lokalitu se 70 % romských obyvatel²¹. Romové zde žijí prakticky jako kdokoliv jiný, ovšem veškerý svůj hlučný a drzý společenský život přesunují ze svých bytů ven na ulici. To probíhá víceméně po celé dny, na čemž je vidět, že mnoho z nich skutečně nechodí do školky, školy nebo zaměstnání. Budí to nelibost u ostatních obyvatel, protože svůj způsob bydlení a životní styl považují za jediný správný.

²⁰ Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbor řízení pomoci z ESF: *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v České republice* [online]. 2006 [cit. 16.8.2007]. Dostupné na: <http://www.esfcr.cz/mapa/index.html>

²¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbor řízení pomoci z ESF: *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v České republice* [online]. [cit. 16.8.2007]. Dostupné na: <http://www.esfcr.cz>

3.3. Vzdělávání Romů

Romové většinou své děti neposílají do mateřské školy. To potvrzují shodně učitelé na základních školách, v mateřských školách i romský koordinátor pro Jihočeský kraj pan Roman Slivka (viz rozhovor s. 47) a výsledky dotazníkového výzkumu, provedeného na náhodném vzorku českobudějovických romských občanů (viz s.41). Přestože se poslední ročník mateřské školy neplatí a mohli by ho sociálně slabší rodiny využít, dávají přednost tomu, že dítě zůstane doma až do nástupu na základní školu. Tam se potýká s jazykovou bariérou a naprostou neznalostí kultury neromů.

Při rozhovoru s učitelkou druhé třídy základní školy v Nové ulici v Českých Budějovicích, kterou navštěvuje velké procento romských dětí, jsem se například dozvěděla, že jedna její žákyně dokáže říci česky jen dvě slova. Nestěžovala si, že by romské děti byly zlé nebo agresivní, ale nedokážou stačit učebnímu tempu nutnému na klasické základní škole. Stěží se naučí číst a psát, ostatní učivo nezvládají a při hodinách vyrušují, protože vykládané látce nerozumí a nudí se. Na to samozřejmě doplácí i ostatní děti. Na téže škole jsem dělala rozhovor se zástupkyní ředitele Mgr. Marcelou Albrechtovou a jí popisované problémy s Romy se dají shrnout do několika bodů:

1. Segregace dětí do tzv. romských škol: Romové své děti hlásí jen do několika škol ve městě, které považují za své a kde jich začíná být téměř více než neromů. To odrazuje ostatní rodiče od přihlašování vlastních bílých dětí do takových tříd a nepoměr sil oproti procentuálnímu zastoupení v populaci se zvyšuje, což znesnadňuje výuku. Zatímco ve třídě se dvěma romskými žáky není výuka nijak narušená a s vhodnou pomocí pedagoga dokážou látku rozumět, v některých třídách je již stejně Romů jako ostatních a výuka se stává nemožnou. Pokud by bylo ve třídě např. jen patnáct dětí, situace by byla samozřejmě jiná, to je ale v našem školství jen „hudba budoucnosti“.

2. Neochota Romů nechat své děti zařadit do speciální školy: v současné době už neexistuje žádný způsob, jak přeradit obtížně vzdělatelné dítě do školy se speciální výukou, pokud s tím nesouhlasí jeho rodiče. Ti s tím nesouhlasí téměř nikdy. Možná je to proto, že sami většinou absolvovali zvláštní školu a svůj nezdar se získáním zaměstnání přisuzují právě tomu. Ovšem ve speciální škole mají učitelé větší prostor pro každého žáka a mohou se mu více věnovat, pedagogické výsledky s Romy jsou tam tedy lepší a děti nemají problémy absolvovat potom ještě odborné učiliště. Někteří odborníci zrazují od automatického přerazování Romů do speciálních škol, ovšem spousta žáků na „normální“ základní škole skutečně nemá co dělat.
3. Malý počet romských asistentů: práce romského asistenta (poradce) velice usnadňuje práci učitelů. Není ale žádné kritérium, kolik má být romských dětí ve třídě, kde pracuje s učitelem romský pedagogický asistent. Ve třídách, kam chodí 30% a více romských žáků, by bylo třeba tuto pomoc zintenzivnit. Škola si musí každý rok znovu podávat žádost o přidělení finančních prostředků pro zřízení funkce asistenta, což ji nutí uzavírat s ním pracovní smlouvu na dobu určitou. Není však možné uzavřít s pracovníkem více jak dvě smlouvy na dobu určitou po sobě a ředitelé mají obavu přijmout tohoto pracovníka na dobu neurčitou (vzhledem k tomu, že pak by museli ze školních peněz platit odstupné, pokud by MŠMT odmítlo pro další rok tuto funkci financovat). Potom část praxí prověřených asistentů pedagoga ztratí zaměstnání pouze kvůli strachu z nutnosti vyplatit odstupné v případě neschválení místa asistenta pedagoga pro danou školu.
4. Nezájem o studium dětí ze strany rodiny: tento problém je zřejmě ten největší a nejhůře odstranitelný. Pro Romy často není neúspěch ve škole neúspěchem. Většina jejich příbuzných žádné vzdělání nemá a tak vlastně nic jiného neznají. Nepřemýšlejí o minulosti a nedívají se do budoucnosti, neplánují. Jejich životy se odehrávají pouze teď. Je to obrovský a pro nás nepochopitelný rozdíl v prožívání a chápání, který je po generace předurčuje

k tomu, aby byli v naší společnosti neúspěšní. Několik let se snažit své dítě vést k učení, když výsledek je nejistý a v nedohlednu, je pro ně absurdní. Mnoho Romů vnímá školu dokonce jako zařízení, které má represivní charakter.

„Část odborníků poukazuje na to, že v převážně segregovaných třídách se Romům daří lépe než ve třídách smíšených.

- *Ve třídách s větším počtem romských žáků vidí svoji budoucnost pesimisticky jen 25 % žáků, ale ve třídách, kde je málo romských žáků, má většina z nich velmi pesimistické představy o své budoucnosti (Žáková, 1976)*
- *Romské děti lépe prospívají v samostatných třídách než ve smíšených (Šusteková, 1981)*
- *Romské děti se většinou cítí na zvláštní škole lépe, protože tam jsou bez větší námahy úspěšné, mívají tam početní převahu (v průměru asi 60 %), vynikají nad gádžovskými dětmi (Říčan, 1998, s 115)“²²*

Myslím, že je samozřejmé, že romské děti se cítí lépe ve třídách, kde je jich větší koncentrace. Úkolem školy však není pouze to, aby se v ní děti cítily dobře. Především se musí dokázat soustředit na probíranou látku a to je nemožné, když je ve třídě se 30 dětmi 15 romských.

Proto, aby se romové cítili lépe na základní škole, považuji za důležité i zavedení určité multikulturní výchovy do osnov základních škol. Tento trend se již zahájil a je třeba v něm pokračovat intenzivněji. Od prvního září 2007 se v prvních a šestých třídách mění systém určování obsahu učiva. Na základě Rámcových vzdělávacích programů si každá škola napsala vlastní Školní vzdělávací program, podle nějž se začne výuka řídit. Do tohoto programu je zahrnuta i Multikulturní výchova. Děti by se od tohoto roku měly vést k pochopení ostatních kultur a menšin včetně romské menšiny, její historie a zvyků. To, jak doufám, přispěje k prolomení

²² BAKALÁŘ, P.: *Psychologie Romů*. 1. vyd. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8

hrází mezi romskými a ostatními dětmi. Při vyplňování dotazníků během terénního výzkumu si nezanedbatelná část Romů (hlavně žen) stěžovala na špatné vztahy mezi spolužáky, především ve vyšších ročnících. Pokud se romské děti budou cítit mezi spolužáky příjemně, poklesne jejich nechuť k dalšímu studiu.

Vzdělatelnost, možnost naučit se nějaké poznatky ve škole (obzvlášť abstraktního charakteru) je u romských dětí obtížnější: „*Klíma (1998) konstatuje: Opakovaně zkoušeli psychologové různé metody v domněnku, že problém Romů je v jazykové bariéře, v oblasti verbálně pojmové. Nicméně se ukázalo, že i metody zcela neverbální přinášely selhávání u mnohých romských dětí. Problém leží hlouběji než pouze v jazykové bariéře. Je patrně někde v uchopování problému, v teoretickém myšlení, v zacházení s podněty.*“²³

Nicméně přesto souhlasím s názorem, že jazyková bariéra je obrovský problém a bez jeho odstranění nemají jiné metody ke zvýšení vzdělání Romů šanci na úspěch. Když poslouchám skupinky dětí, hrajících si v okolí našeho domu, lze je většinou rozdělit na dva druhy. V některých spolu děti mluví česky, i když většinou špatně. Dětem v druhých skupinkách nerozumím, předpokládám tedy, že jde o Romštinu. Na česky položenou otázku tyto děti nedokáží v češtině dobře zareagovat. Nehodlám vůbec zavrhnout smysl a úlohu romské kultury včetně jazyka, ale základem předpokladu úspěchu při nástupu na základní školu je samozřejmě rozumět jazyku, ve kterém se vyučuje. Zda je neúspěch ve škole dán i případnou nižší inteligencí Romů, o tom lze jen spekulovat. Petr Bakalář uvádí výsledky mnoha testů, které mají dokázat romskou podprůměrnou inteligenci, z nichž cituji jen několik:

- *Výsledky Ferjenčíkova výzkumu (1997): testováno 178 romských dětí ve věku průměrně 6 let a 7 měsíců. Průměrná dosažené verbální IQ bylo 71,9 bodu (tento výsledek podle Ferjenčíka neodpovídá skutečnosti, ale podhodnocuje ji. Tytéž děti získaly v testu Brevné progresivní matice v průměru 80,3 bodu.*

²³ BAKALÁŘ, P.: *Psychologie Romů*. 1. vyd. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8

- *Balašík (1970) testoval romské a neromské mladistvé delikventy: Romové IQ 71, neromové 92.*
- *Olejár (1972) uvádí výsledky testovaných dětí ve věku 12-15 let z dětského domova: Romové IQ 75, neromové 85.*
- *Kvassay (1975) porovnával výkony romských dětí ve věku 7-8 let. Ty, které byly vychovávány doma a navštěvovaly 1. třídu základní školy, dosáhly v průměru IQ 78, ty, které byly vychovávány v dětských domovech, měly IQ 82.²⁴*

Je však otázkou, jakou roli při těchto testech hrála nedostatečná znalost češtiny a jiné znevýhodňující faktory. Ale i kdyby inteligence romských dětí, navštěvujících základní školy, byla někde na spodní hranici průměru ostatních dětí, nevysvětluje to jejich naprosté selhávání ve vzdělání. I podprůměrně inteligentní bílý žák je schopen dokončit základní školu a odborné učiliště, neměl by to být tedy problém ani pro Romy. Mnoho z nich by nás svou inteligencí jistě překvapilo, kdyby měli podmínky k jejímu rozvinutí správným směrem.

Děti mohou opakovat pouze jeden ročník na každém stupni základní školy, nejčastěji proto Romové končí vzdělání jako absolventi sedmé třídy. Z takové pozice je jejich dalším údělem samozřejmě nezaměstnanost nebo v lepším případě špatně placené místo pomocného dělníka. Výše zmíněná zástupkyně ředitele pracuje na téže základní škole více než dvacet let a podle jejích slov se pamatuje pouze na dva (!!!) romské žáky, kteří ani jednou neopakovali ročník. První studoval s velmi dobrým prospěchem a mohl by jít dál na střední školu, jeho rodiče to ale nedovolili s odůvodněním, že se nebude povyšovat nad ostatní a půjde pracovat. (O takovém přístupu se zmiňuje mnoho autorů, ovšem při sběru dat k níže uvedenému výzkumu jsem se s takovým názorem nesetkala. Někteří Romové dávali najevo, že studium je zbytečné, nikdo však neprohlásil, že by bylo škodlivé. Je však pravděpodobné, že doma svým dětem předkládají jiné názory než nám gádžům.) Druhá byla dívka, jejíž děti dnes tuto školu také navštěvují. O jejich další vzdělání však nestojí, považuje to

²⁴ BAKALÁŘ, P.: *Psychologie Romů*. 1. vyd. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8

za zbytečně investovaný čas a peníze. Romský koordinátor pro JČ Roman Slivka hovoří o bariéře, jež stojí mezi vzdělanými a nevzdělanými Romy: „Vystudoval jsem dálkově vysokou školu a jsem pro ně skoro nepřítel. Nevěří mi, mnoho z budějovických Romů se mi vyhýbá. Jsem pro ně ten, kdo si sehnal křeslo v teplé kanceláři a chce se nad ně povyšovat. Snažím se pro ně něco udělat, ale sám neudělám nic, pokud nebudou chtít pomoci využít. Jenom natahují ruce a sami nic udělat nechtějí.“

3.4. Romská kriminalita

Pracovnice úřadu práce shodně odpovídají, že velkým problémem při zařazování Romů na pracovní místa je jejich trestní rejstřík. Romové se často hájí tím, že jde jen o drobné krádeže, takže ani tisíc trestných činů spáchaných Romy nepřebije jednoho gádžu, který vytuneluje firmu. To ovšem nic nemění na tom, že díky své špatné pověsti ohledně krádeží a trestnímu rejstříku Romové práci nenajdou. Přesná čísla a údaje o Romské kriminalitě nelze získat, avšak autoři se shodují na přibližně pětinasobku vzhledem k průměrné kriminalitě většinového obyvatelstva.

Začátkem 90. let byly ještě k dispozici údaje o romské kriminalitě. Podíl Romů na celkové trestné činnosti se v ČR pohyboval okolo 16%, zatímco na Slovensku dosahoval 28%, což znamenalo, že podílově byl na sklonku České a Slovenské federativní republiky přibližně každý pátý obviněný Romem. Jednalo se hlavně o krádeže vloupáním (22% z celku) a tzv. Krádeže prosté (19%)... Romové činili polovinu stíhaných a vyšetřovaných recidivistů (Matoušek 1998). Celková kriminalita Romů byla v r. 1984 5 x vyšší než u ostatní populace (ČR?ČSSR?).²⁵

²⁵ KRYŠTOF, R.: *Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu při katedře antropologie FF ZČU, 2006 [online]. [cit. 14.9.2007]. Dostupné na: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_37_1.pdf

*Štěchová (1993) konstatuje, že v roce 1992 byl podíl Romů na trestné činnosti v ČR 16 % (v SR 28 %), tj. třikrát až pětkrát vyšší než jejich podíl v populaci, pokud se přihlédne k věku pachatelů (nejčastěji do 30 let). V absolutním srovnání je podíl Romů zhruba osmkrát vyšší (ovšem škoda je ve většině případů malá)... Pro romskou kriminalitu je typické: vysoký podíl dětí a mladistvých, vyšší podíl žen, celkově nižší věkový průměr.*²⁶

Romové nepáchají trestné činy jaksi vzájemně mezi sebou, ale výhradně na majetku většinové populace. Jejich přísloví zní „Rom Roma neokrade“. V mnoha jejich pohádkách je hrdinou zloděj nebo podvodník. Nevyužít příležitosti získat něco zadarmo se bere jako hloupost. Také schopnost lhát se u nich v jejich kultuře cení. Učitelky, pracovnice na úřadu práce i ti, kteří žijí s Romy v jedné ulici si neustále stěžují na jejich lhavost. Rom vám vždy řekne to, co chcete slyšet, bez ohledu na skutečný stav věci, pokud mu to nějakým způsobem prospěje. Nepřemýšlí, jestli později jeho fintu odhalíte. (Tyto vlastnosti samozřejmě nemají všichni Romové a na druhou stranu nelze říci, že nikdo z gádžů se takto nechová. Hovořím obecně o tom, co je pro nás ostatní v jejich jednání těžko pochopitelné a co bereme jako odsouzeníhodné. Nemá to vyznít tak, že všichni Romové kradou a lžou a nikdo jiný to nedělá.) Pravdou zůstává, že kriminalita Romů je výrazně vyšší, než by odpovídalo jejich poměrnému zastoupení v populaci, pokud jde o počet pachatelů a četnost trestných činů. Vyčíslená škoda je však spíše nižší.

S kriminalitou a zaměstnaností souvisí i práce na černo. Mnoho Romů pobírá podporu v nezaměstnanosti a státní sociální podporu, přitom si někde vydělávají peníze, ze kterých se neodvádí daň, zdravotní ani sociální pojištění. Je jisté, že „vzdělání – zaměstnanost – kriminalita“ je začarovaný kruh. Je nutné nejdříve zlepšit připravenost romských dětí na nástup na základní školu, docílit co nejlepšího účinku tohoto základního vzdělání a motivovat je k dalšímu studiu na středních školách a odborných učilištích, aby byly schopné (jako už dospělí a kvalifikovaní jedinci)

²⁶ BAKALÁŘ, P.: *Psychologie Romů*. 1. vyd. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8

najít si odpovídající zaměstnání a stejný postup uplatňovat u svých dětí. Současný přístup státu končí u konstatování, že situace je žalostná.

Od roku 2008 bude uvolňována každoročně z rozpočtové kapitoly Všeobecná pokladní správa, položky Předcházení sociálního vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků, částka 1 500 tis. Kč na provedení hodnotící analýzy situace romských komunit v České republice...V roce 2006 zůstává realitou, že příslušníci romských komunit patří mezi nejpočetnější skupinu dlouhodobě nezaměstnaných a tvoří početně velmi výraznou skupinu obyvatelstva, která je uzavřena v prostorově a sociálně separovaných enkláv. Toto je neustupujícím problémem české společnosti. Státu se v roce 2006 nepodařilo nastartovat změnu této situace, ba ani vytvořit podmínky pro takovou změnu do budoucna.²⁷

Částka 1 500 000 Kč ročně na provedení hodnotící analýzy situace romských komunit v České republice zní dobře, ale monitoring je prováděn již několik let a opatření na zlepšení stavu nějak nepřicházejí. Je třeba zavést konkrétní opatření, která zvýší romskou vzdělanost i motivaci ke vzdělání.

²⁷ Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity: *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2006*. [online] Praha, , květen 2007 [cit. 6.8.2007] Dostupné na: <http://www.vlada.cz/scripts>

4. Výzkum romských preferencí v oblasti vzdělání a pozitivní diskriminace

4.1. Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu je zjistit:

1. Zda považují Romové za důležité, aby jejich děti navštěvovaly předškolní zařízení (mateřskou školu nebo přípravný ročník ZŠ)
2. Zda Romové plánují další studium svých dětí po ukončení povinné školní docházky
3. Zda by jejich rozhodnutí ovlivnily vyšší sociální dávky pro rodiny se studujícími dětmi
4. Zda by uvítali uzákonění pozitivní diskriminace, která by je zvýhodňovala během vzdělání

Pro účely výzkumu jsem zvolila techniku dotazníku, který jsem ovšem musela s respondenty vyplňovat technikou strukturovaného rozhovoru. Během shromažďování dat v terénu se ukázalo, že Romové některým otázkám nerozumí správně a je třeba je každému respondentovi zvlášť vysvětlit. Také ochota Romů ke spolupráci byla menší, než jsem předpokládala.

K výzkumu jsem vybrala náhodný vzorek šedesáti dospělých Romů (50 % žen a 50 % mužů) ve věku 21 – 39 let, kteří mají minimálně jedno dítě. Všichni dotázaní Romové žijí v Českých Budějovicích.

4.2. Dotazník

Uvedte prosím svůj věk..... Pohlaví.....

Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?.....

Jaké je Vaše současné zaměstnání?.....

Uvedte prosím počet Vašich dětí a jejich věk.....

1) Jak doma na dítě mluvíte – česky, romsky, slovensky?

2) Navštěvuje Vaše dítě nyní (nebo v minulosti) mateřskou školu?.

Ano – jak dlouho před nástupem na základní školu?.....

Ne – proč? Finanční důvody

Považuji to za zbytečné pro dítě

Považuji to za škodlivé pro dítě

Jiný důvod

3) Jakou školu byste nejraději vybral/a pro své děti?

Školu, kam chodí převážně romské děti.....

Školu, kam chodí převážně neromské děti.....

Školu, kam chodí napůl romské i neromské děti.....

4) Navštěvuje Vaše dítě nyní (nebo v minulosti) přípravný ročník ZŠ?

Ano

Ne

5) Bude se Vaše dítě hlásit po absolvování základní školy na odborné učiliště nebo střední školu?

Ano

Ne

6) Pokud by se na navštěvování školy vázalo udílení sociálních dávek, byl by to pro Vás důvod pro další studium Vašeho dítěte?

Ano

Ne

7) Znáte význam pojmu POZITIVNÍ DISKRIMINACE? (pokud ne, vysvětlím)
Jedná se o opatření, která by v budoucnu zvýhodňovala Romy při vzdělávání a zaměstnávání.

Chtěl/a byste, aby se taková opatření začala v České republice používat ve prospěch Romů?

Děkuji za Váš čas

4.3. Hypotézy

Hypotéza č. 1

Domnívám se, že většina romských dětí nikdy nenavštěvovala mateřskou školu ani přípravný ročník ZŠ.

Hypotéza č. 2

Domnívám se, že většina Romů neplánuje další vzdělání svých dětí po ukončení základní školy.

Hypotéza č. 3

Domnívám se, že pokud by se na školní docházku romských dětí vázalo pobírání vyšších dávek sociální podpory, školní úspěšnost romských dětí by se zvýšila.

Hypotéza č. 4

Předpokládám, že na přímou otázku, zda by Romové uvítali nějaké opatření na podporu jejich vzdělanosti a zaměstnanosti v podobě pozitivní diskriminace, odpoví většina z nich, že pozitivní diskriminaci nechtějí.

4.4. Výsledky výzkumu

Otázka č. 1

Jak doma na dítě mluvíte?

česky	47%
romsky	0%
slovensky	5%
česky + romsky	48%

Tento výsledek je zkreslený tím, že jsem dotazník vyplňovala pouze s Romy, kteří ovládali český jazyk v takové míře, že dokázali rozumět otázkám a česky na ně odpovídat. Znalost češtiny u romských dětí ve skutečnosti tomuto výsledku neodpovídá.

Otázka č. 2

Navštěvuje Vaše dítě nyní (nebo v minulosti) mateřskou školu?

Ano		23%
	1/2 roku	7%
	1 rok	11%
	2 roky	5%
Ne		77%
	finanční důvody	38%
	zbytečné pro dítě	17%
	škodlivé pro dítě	0%
	jiný důvod	22%

Jako jiný důvod bylo většinou uvedeno, že žena je v současnosti na mateřské dovolené s jiným dítětem a je tedy doma. Ovšem i většina ostatních dotazovaných Romů nechodí nikam do zaměstnání a jsou tedy s dětmi doma.

Otázka č. 3

Jakou školu byste nejraději vybral/a pro své děti?

Na tuto otázku odpovědělo 100 % respondentů, že by vybrali školu, kam chodí napůl romské i neromské děti. Je otázka, kolik neromských rodičů by své děti na takovou školu chtělo přihlásit, pokud by bylo ve třídě 15 Romů a 15 ostatních.

Otázka č. 4

Navštěvuje Vaše dítě nyní (nebo v minulosti) přípravný ročník ZŠ?

Ano	22%
Ne	78%

Otázka č. 5

Bude se Vaše dítě hlásit po absolvování základní školy na odborné učiliště nebo střední školu?

Ano	43%
Ne	57%

Tyto odpovědi opět nekorrespondují se skutečným stavem počtu přihlášek romských dětí na školy, alespoň v Českých Budějovicích. Jedná se zřejmě jen o záměr, který není později uskutečněn.

Otázka č. 6

Pokud by se na navštěvování školy vázalo udílení sociálních dávek, byl by to pro Vás důvod pro další studium Vašeho dítěte?

Ano	85%
Ne	15%

Otázka č. 7

Znáte význam pojmu POZITIVNÍ DISKRIMINACE? (pokud ne, vysvětlím) Jedná se o opatření, která by v budoucnu zvýhodňovala Romy při vzdělávání a zaměstnávání.

Chtěl/a byste, aby se taková opatření začala v České republice používat ve prospěch Romů?

Ano	83%
Ne	17%

5. Pozitivní diskriminace v České republice

5.1. Současná zvýhodňující opatření

Afirmativní akce přímo souvisí s pojmy rovné příležitosti a nediskriminace. Jejich cílem je překonat účinky předchozí diskriminace tím, že se umožní, aby diskriminovaný jednatel nebo skupina osob mohla soutěžit s favorizovanou skupinou za stejných podmínek nebo, což je spornější - aby byla rovnost zajištěna přímo ("rovný výsledek"). Poprvé byly zavedeny ve Spojených státech v 30. letech, aby vyrovnaly předchozí nefér praktiky užívané v zaměstnání proti odborovým organizátorům a členům, a později užit ve prospěch válečných veteránů k jejich znovuvvedení na pracovní trh. I jiné skupiny mají po dlouhá léta prospěch ze speciálních pracovních programů vycházejících vstříc jejich speciálním potřebám, viz zdravotně postižení. Užití takových forem intervence na pracovním trhu však vyvolává kontroverzi v tom momentě, kdy jsou aplikovány ve dvou zvláštních oblastech diskriminace, a to vůči diskriminaci rasové a diskriminaci na základě pohlaví.²⁸

Souhlasím s autorkou, že existují skupiny, které využívají pozitivní diskriminaci (ať už ji nazveme jakkoli - zvýhodňující opatření nebo afirmativní akce), aniž by to veřejnosti vadilo nebo dokonce aniž by si to veřejnost uvědomovala. Jakmile se však začne mluvit o pozitivní diskriminaci v souvislosti s Romy, budí to v nás nelibost a pocit nespravedlnosti.

Pozitivní diskriminace zdravotně postižených je u nás brána jako samozřejmost. Vlastně ji ani nevnímáme jako pozitivní diskriminaci, pouze jako zvýhodnění, vyrovnávající znevýhodnění díky zdravotnímu stavu. To je ale přesná definice afirmativní akce. S účinností od 1.10.2004 je tato oblast upravena zákonem

²⁸ HODGES-AEBERHARD, J.: *Pozitivní opatření nebo afirmativní akce?* [online]. Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 14.7.2004. [cit. 6.8.2007] Dostupné na: http://www.diskriminace.cz/dt-vyzkum/afirmativni_akce.phtml#odkaz1

č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Zaměstnavatelé s více než 25 zaměstnanci v pracovním poměru jsou povinni zaměstnávat osoby se zdravotním postižením ve výši povinného podílu těchto osob na celkovém počtu zaměstnanců zaměstnavatele. Povinný podíl činí 4 %.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

§ 73

(1) Zaměstnavateli, který provádí na svém pracovišti přípravu k práci osob se zdravotním postižením, může úřad práce uhradit náklady na přípravu k práci těchto osob.

§ 75

(2) Příspěvek na vytvoření chráněného pracovního místa pro osobu se zdravotním postižením může činit maximálně osminásobek a pro osobu s těžším zdravotním postižením maximálně dvanáctinásobek průměrné mzdy v národním hospodářství za první až třetí čtvrtletí předchozího kalendářního roku. Vytváří-li zaměstnavatel na základě jedné dohody s úřadem práce 10 a více chráněných pracovních míst, může příspěvek na vytvoření jednoho chráněného pracovního místa pro osobu se zdravotním postižením činit maximálně desetinásobek a pro osobu s těžším zdravotním postižením maximálně čtrnáctinásobek výše uvedené průměrné mzdy.

§ 78

(1) Zaměstnavateli zaměstnávajícímu více než 50 % osob se zdravotním postižením z celkového počtu svých zaměstnanců se poskytuje příspěvek na podporu zaměstnávání těchto osob. Příslušným úřadem práce pro poskytování příspěvku je úřad práce, v jehož obvodu má sídlo zaměstnavatel, který je právnickou osobou, nebo v jehož obvodu má bydliště zaměstnavatel, který je fyzickou osobou.

(2) Výše příspěvku činí měsíčně

0,66násobku průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství za první až třetí čtvrtletí a) předchozího kalendářního roku za každou zaměstnanou osobu s těžším zdravotním postižením [§ 67 odst. 2 písm. a)],

0,33násobku průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství za první až třetí čtvrtletí b) předchozího kalendářního roku za každou jinou zaměstnanou osobu se zdravotním postižením [§ 67 odst. 2 písm. b) a c)].

§ 81

*(1) Zaměstnavatelé s více než 25 zaměstnanci v pracovním poměru jsou povinni zaměstnávat osoby se zdravotním postižením ve výši povinného podílu těchto osob na celkovém počtu zaměstnanců zaměstnavatele. Povinný podíl činí 4 %.*²⁹

²⁹ Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti [online]. [cit. 2.11.2007]. Dostupné na: <http://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-435-2004-sb-o-zamestnanosti/ctreti/>

Tady pozitivní diskriminace nenaráží na odpor veřejnosti, jinak tomu ale je u pozitivní diskriminace rasové nebo na základě pohlaví. Nabízí se otázka, jaká musí být skupina, aby mohla využívat pozitivní diskriminace, aniž by narazila na odpor veřejnosti. Jak početná, politicky nebo ekonomicky významná má být? Nezdá se, že zrovna zdravotně postižení jsou více početní nebo ekonomicky významní. Jsou na trhu práce samozřejmě silně znevýhodněni, což jsou Romové taky. Stát je ochoten vyplácet zaměstnavateli měsíčně 66 % průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství na každou osobu s těžším zdravotním postižením, kterou zaměstná. Proč podobným způsobem nemůže zvýhodnit i Romy? Jejich zaměstnávání by se přeci státu výhledově vyplatilo. Předpokládám, že děti rodičů, kteří pracují, by považovaly za přirozené, že budou pracovat také.

Zaměstnavatelé mají podle zákona o zaměstnanosti dostávat od státu finanční příspěvek, pokud přijmou do práce na takzvaná „společensky účelná pracovní místa absolventy škol či osoby mladší 25 nebo starší 50 let.“³⁰ Taková společensky účelná pracovní místa by měla fungovat i pro Romy a mnohem víc než je tomu dosud. Rom je na trhu práce znevýhodněn, ať je mu 20 let nebo 35.

S pozitivním zvýhodňováním ze zákona se nesetkáme jen u zdravotně postižených na trhu práce. Týká se mnoha skupin obyvatelstva (děti, důchodci, nemocní) i podniků (příspěvkové, neziskové). Mnoho firem dostává úlevy na daních, které dosahují milionových částek. Proč by tedy úlevy na daních neplatily pro firmy, které zaměstnávají Romy? Celý sociální stát, zdravotní pojištění, sociální zabezpečení, všechno to je vlastně určitou formou pozitivní diskriminace. Zvýhodňování jsou ti, kteří se nestarají o své zdraví a znevýhodňování ti, kdo prevenci nezanedbávají. Člověk, který nemá zdravotní problémy, dotuje ze svých peněz odváděných zdravotní pojišťovně jiného, jehož zdravotní péče stojí statisíce. Všichni nezaměstnaní, nejen Romové, jsou dotováni pracující většinou. Tato pravidla nikoho nepřekvapují a nikdo se proti nim nebouří. Lidé zřejmě chápou, že

³⁰ ŠŤASTNÁ, D.: *Společensky účelná pracovní místa*. [online]. [cit. 5.11.2007]. Dostupné na: http://portal.mpsv.cz/sz/local/cb_info/apz/nastrojeapz/spolucpracmis

každý nemá stejné možnosti. Jsou ochotni to akceptovat a ze svých daní a odvodů na sociální pojištění přispívat na služby pro ostatní. Mohli by tedy pochopit i to, že vyšší výdaje na vzdělání Romů usnadní jejich zařazení na pracovní trh. Potom už se i větší počet Romů než nyní bude podílet na příjmu státního rozpočtu.

5.2. Možnosti uplatnění pozitivní diskriminace Romů

5.2.1. Rozhovor s romským koordinátorem pro JČ

Rozhovor s romským koordinátorem pro Jihočeský kraj bc. Romanem Slivkou, uskutečněný autorkou 17.zář 2007

Jaké máte zkušenosti s ochotou Romů posílat své děti do mateřské školy?

Je to špatné. Zavedli teď sice neplacený poslední ročník, ale Romové toho stejně moc nevyužívají. Mámy jsou stejně často na mateřské s jiným dítětem, takže starší děti jsou s nimi doma. Někde fungují přípravné ročníky, ale je jich málo a ne všichni rodiče tam své děti dají. Potom se diví, že dítě ve škole nerozumí a nebaví ho to tam.

Má to vliv na jazykovou bariéru ?

Samozřejmě. Doma se česky nenaučí. V rodinách často děti vůbec neslyší češtinu a když mají po nástupu na základní školu poslouchat několik hodin denně neznámé věci v cizím jazyce, je to pro ně nesmírně frustrující. Radím všem Romům, aby na své děti doma mluvili česky. Ovšem neposlechne mě ani můj vlastní bratr. Jeho děti umí česky špatně. Je to hrozně pomalé a těžké, o něčem je přesvědčit. Musí se na ně chodit pořád dokola, pořád dokola přesvědčovat a napomínat. Na nás doma rodiče mluvili slovensky a česky jsem se dobře naučil, až když jsem se sem přestěhoval.

Jakou máte zkušenost s dalším studiem Romů po základní škole?

V ČB je ještě horší situace ve vzdělání Romů než v ostatních regionech. Prakticky neexistuje, aby některý z nich dodělal učiliště. Když volám na základní školy, kolik z jejich (romských) žáků nastoupilo na učiliště nebo střední školu, neochotně přiznají, že nikdo. V nejlepším případě jeden z celého ročníku, ale o tom se později dozvím, že na učilišti nevydržel ani jedno pololetí. Rodiče Vám sice řeknou, že dítě na školu dají, ale nakonec nic neudělají. Je třeba, aby učitelé tlačili starší romské žáky k tomu, že si musí vybrat, kam půjdou po základní škole studovat. Nestačí dát jim domů tabulku s možnostmi a chtít ji nechat vyplnit a podepsat od rodičů. Je nutné dojít do rodiny a opakovaně je přesvědčovat, že další studium nebo vyučení je pro děti přínosem. Vysvětlovat, nabízet, přesvědčovat. Rodina, jejíž dítě studuje střední školu nebo učiliště, může dostávat dotaci 14.000,- Kč ročně, což už ji motivuje, aby své děti na školu poslali. Ovšem tuto dotaci dostanou rodiny až na konci ročníku podle prospěchu dítěte. Romové nebudou čekat na peníze deset měsíců, chtějí všechno hned. Kdyby se dotace vyplácely na začátku školního roku, určitě by studujících Romů bylo víc. Na druhých stupních základních škol dnes neexistuje žádná kampaň ze strany odborných učilišť. Nikdo dětem nevysvětlí, co jim vyučení v konkrétním oboru přinese. Setkávám se s mnoha mladými Romy, kteří litují, že po základní škole nevyužili tuto možnost a stejně jako jejich vrstevníci se šli rovnou přihlásit na úřad práce.

Jaký máte názor na využití pozitivní diskriminace u nás, podobně jak se praktikuje v USA?

Pozitivní akce – mám prostě raději tento pojem - by českým Romům velmi pomohla. Uplatňuje se např. V Rumunsku a Bulharsku. Všechny státní podniky a firmy, které chtějí dostat nějakou státní zakázku, musejí zaměstnávat Romy. Jsou to většinou ty nejhorší práce, ale i to stačí.

U nás se podobné věci používaly v devadesátých letech, ale už se od nich upouští a je to škoda. Romové se teď mají začít brát stejně jako ostatní, ale

v takovém případě nemají šanci se na trhu práce uplatnit. Dříve měli dokonce Romové, kteří chtěli pracovat u policie, výjimku od ministra vnitra co se týče požadovaného vzdělání. To už teď také neplatí.

A co přijímání na střední a vysoké školy?

V přijímání na školy problém od státu není. Děti musí v první řadě dobře dokončit základní školu, aby mohly jít někam na učiliště a taky o to musejí mít děti i rodiče zájem. Je třeba větší podpora pro romské studenty, ale ne při přijímání. Rodiče musí vědět, že dostanou peníze na to, aby jejich dítě dokončilo učiliště. Jezdím do škol sám a vysvětluji dětem, jaké výhody pro ně bude mít další studium, ale jsem na to sám. Kampaň od pedagogů není takřka žádná. Děti ani nevědí, že na učilišti budou dostávat mzdu. Tohle by měly školy zajišťovat samy. Rekvalifikace od úřadu práce neřeší nic. Je to jen záminka, jak se na pracáku udržet a jak dostat větší podporu.

Chodí za mnou lidé z nejrůznějších oborů – policie, zdravotnictví, školství – a říkají: „Dej nám Roma, který má maturitu, a okamžitě ho zaměstnáme.“ Ale tady nikdo takový není. Nemám jediného člověka s maturitou, kterému bych mohl takové místo nabídnout.

Mají podle Vás Romové zájem být zvýhodňováni pomocí PD nebo by dali přednost tomu, aby s nimi bylo zacházeno stejně jako s ostatními?

Určitě zájem mají. Bez takových pozitivních akcí nemají šanci. Na nekvalifikované dělnické práce dnes firmy raději najímají Ukrajince a Romové práci nedostanou. Díky pozitivní diskriminaci mohou dostat alespoň veřejně prospěšné práce, úklid ulic atd. To Romové vítají, bez toho by neměli práci žádnou.

Děkuji vám za rozhovor.

5.2.2. Použití kvót – negativní zkušenosti

Jednou z možností pozitivní diskriminace je zavedení kvót určujících minimální podíl osob z podprezentované skupiny v zastoupení (ve firmě, organizaci, v oboru, ve škole). V takovém případě dochází k upřednostnění menšin (nebo také žen) při přijímání do zaměstnání při stejné nebo horší kvalifikaci, podobně jako upřednostnění horších výsledků zkoušek při přijetí na školu.

Teorie je taková, že např. ve státní správě by byl zákonem dán minimální podíl, kolik procent zaměstnanců musí tvořit Romové. Otázka je, jakým způsobem by se takto stanovených podílů dosáhlo. Romský koordinátor pro JČ pan Slivka si stěžoval, že v Českých Budějovicích by pro středoškolsky vzdělaného Roma měl několik pracovních nabídek, ale žádného takového nemůže sehnat. Bylo by možné udělování výjimek v požadovaném vzdělání, ale určitě je nemožné snížit požadavky z maturity na dokončenou základní školu. Dokud nebude dostatek Romů s odpovídajícím vzděláním, není reálné jejich uplatnění na jiných pracovních pozicích než těch nejméně prestižních.

Jak lze předpokládat, případná pozitivní diskriminace Romů na základě kvót by se nesetkala s přijetím u většinové populace, což dokládá i výzkum Denisy Haubertové:

Téměř jednoznačně odmítá česká veřejnost možnost přímého zvýhodňování Romů formou kvót ve státních podnicích (pouze 20 % respondentů spíše nebo rozhodně souhlasí) a při přijímání na školy (pouze 16 % respondentů spíše nebo rozhodně souhlasí). V oblasti školství, která byla primárním zájmem mé studie, byla veřejnost spíše zdrženlivá i v oblastech nepřímé podpory (podpora romských dětí při vstupu na SŠ – souhlasí 25 % respondentů), i v oblastech, které kladou nároky na ně samotné a jejich děti (výuka všech dětí o Romech – 35 %).³¹

³¹ HAUBERTOVÁ, D.: *Přijímání opatření pozitivní diskriminace v případě vzdělávání Romů v ČR*. [online]. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd, 2002. [cit. 10.8.2007] Dostupné na: <http://veda.fsv.cuni.cz/doc/haubertova2.doc>

Určování povinných poměrů mezi studenty z řad Romů a ostatními studenty v prvních ročnících středních škol nebo v zaměstnání nepovažuji ani já za šťastnou cestu. Jednak jsou již známy zkušenosti z jiných zemí, kde většina obyvatel tento způsob zvýhodňování odmítá. Druhým důvodem je to, že nepředpokládám, že by požadované procento přijatých Romů školu úspěšně dokončilo. Domnívám se, že pokud by určité množství Romů nastoupilo do prvních ročníků středních škol a učilišť, nezůstali by tam až do řádného dokončení školy. Vzhledem k tomu, že v České republice trvá povinná školní docházka pouze devět let, ani nevidím účinné nástroje, jak by školy mohly Romy ke studiu přesvědčit.

V naší republice ani nelze přemýšlet o kvótách na vysokých školách, protože Romů, kteří složí maturitní zkoušku, je zanedbatelné minimum. Pravděpodobně by byl problém i s naplněním míst na středních školách. Efektivnější možností je individuálnější přístup pedagogů na základních školách a finanční podpora studia po ukončení povinné školní docházky. Tento trend se začíná rozbíhat i v kolébce afirmativních akcí – USA. Tam mají tu výhodu, že povinná školní docházka nekončí tak brzy jako u nás.

Podle General Social Survey provedeného roku 1990 souhlasilo 68 % bělochů s většími výdaji na školy v černošských čtvrtích, obzvláště na programy předškolní a v prvních letech vzdělání. Dále 70 % souhlasilo s udílením zvláštních vysokoškolských stipendií pro černošské děti, které dosahují dobrých známek... Oproti politikám zaměřeným bezprostředně na dosažení žádoucích proporcí (jejichž symbolem a červeným šátkem, kterým konzervativní tábor mává před očima veřejnosti, se staly kvóty) a kolidujícím tak s vírou Američanů v meritokratický princip, jsou programy na vyrovnávání prostředků podporovány.³²

³² BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-47-X

5.2.3. Individuální přístup ve vzdělání

5.2.3.1. Zdůvodnění opatření

Zatímco kvóty, které mají za cíl dosáhnout rovných výsledků, se stávají trnem v oku veřejnosti, nepřímá podpora dříve (nebo ještě stále) diskriminovaných menšin se zdá být tou správnou cestou. V USA se díky afirmativní akci utvořila víceméně stabilní černošská střední třída, která u Romů v naší republice chybí. Předpoklad je, že vzdělání a zaměstnání Romové budou mít pozitivní vliv na ostatní ze své etnické skupiny. Zatím je zde takových Romů minimum. Je třeba se nejdříve zaměřit na vzdělání nejmladších Romů, vytvořit základ pro jejich další studium a možnost získání kvalitního zaměstnání.

Pokud jde o účinnost při vzdělávání Romů, snad ve všech příručkách a odborných textech se setkáme s nutností individuálního přístupu a prací s rodinou. Kdyby se toto mělo v praxi plošně uplatnit, znamenalo by to samozřejmě obrovský nárůst nákladů na školní docházku romských dětí. Nabízí se otázka, jestli je tato investice vůbec účelná a výhodná. Nebylo by jednodušší nic neměnit a dál pokračovat v trendu, kdy ze základních škol vycházejí nevzdělaní mladí lidé s nezájmem o práci a perspektivou, že se celý život nechají vydržovat státem? Je to otázka spíš pro ekonomy a ti by se o ní dokázali jistě přit řadu let. Nebude se jednat o krátkodobou záležitost. Aby bylo možné pozorovat kladné výsledky, zvýhodňující opatření by musela probíhat minimálně po jednu studující generaci. Opět ale trvám na tom, že i když nemůže být pozitivní diskriminace Romů opatřením na několik málo let, musí být jen dočasná. Jde o to, aby si v budoucnu sami Romští rodiče uvědomovali cenu vzdělání. Aby se děti, kterých by se pozitivní diskriminace týkala a které by díky ní dosáhly požadovaného vzdělání a jemu přiměřeného zaměstnání, dokázaly zařadit mezi střední třídu, která vzdělání a společenský status oceňuje nesrovnatelně více než Romové. Zvýhodnění ve formě zvýšení nákladů na jednoho romského studenta díky individuálnímu přístupu považuji za nedůležitější způsob pozitivní diskriminace.

V tomto bodě zmíním úryvek z rozhovoru s koordinátorkou pro romské záležitosti Krajského úřadu Moravskoslezského kraje Helenou Balabánovou, uveřejněného na www stránkách Vzdělávacího centra pro veřejnou správu ČR: *Jak přesvědčit rodiče, že by děti měly studovat? Balabánová: „Moje osobní zkušenost říká - masivním osobním nasazením učitele, častým přátelským kontaktem s rodiči žáka a jeho širší rodinou - nejprve musíte získat důvěru rodiny, pak můžete začít s vysvětlováním, proč je dobré, aby jejich dítě studovalo. A často ani toto masivní osobní nasazení učitele nesklidí očekávané ovoce. V takovém případě vám budiž útěchou, že se vám to podaří v další generaci.“*³³

5.2.3.2. Romský pedagogický asistent

S předchozí kapitolou nutně souvisí zvýšení počtu romských pedagogických asistentů. Tento asistent by ovšem nedocházel do takové třídy pouze na několik hodin týdně, jak je tomu doposud. Aby jeho práce a působení mohlo mít viditelné výsledky, musel by se romským dětem věnovat minimálně polovinu času, který žáci stráví ve škole. To znamená samozřejmě zvýšení nákladů na jejich odbornou přípravu. Toto je forma pozitivní diskriminace, která má své opodstatnění a musí přinést i výsledky. V současnosti není u nás zřejmě tolik středoškolsky vzdělaných Romů, kteří by chtěli dělat toto povolání, aby pokryli potřebný počet míst pedagogického asistenta. Zavedení takových opatření by také nebylo otázkou jednoho roku. Pro romské asistenty na základních školách může i dnes ministerstvo udělit výjimku a mohou si potřebné vzdělání dokončit až během praxe. Také je nutné změnit formu udílení finančních prostředků pro školy na tato místa, aby nemusely s asistenty uzavírat smlouvu na dobu určitou.

Současní pedagogové stále velmi vyzdvihují práci romských asistentů a stěžují si na jejich malý počet. Takový pracovník musí mít dokončené základní

³³ Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR: *Národní konference 21. května 2002* [online]. [cit. 12.8.2007] Dostupné na <http://www.vcvscr.cz/mensiny/konference>

vzdělání, být starší 18 let, bezúhonný a musí mít pedagogické minimum, které si ovšem může udělat až během práce na ZŠ. Bohužel mnoho škol o funkci asistenta nepožádá nebo žádost má formální nedostatky, čímž škola o dotace přijde. Žadatelé v mnoha případech nerozlišují asistenci pedagoga pro děti, žáky a studenty se zdravotním znevýhodněním a asistenci pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním, chybně uvádějí platové zařazení a pracovní úvazek. Pro funkci asistenta lze také využít absolventy vysokých a středních pedagogických škol, na jejichž mzdové náklady poskytne dotaci úřad práce. V tomto případě se však nejedná o Romy a nelze tedy využít velkého vlivu pozitivního přijetí ze strany romských dětí, ale i tak by byl vliv na studijní výsledky kladný. Bylo by zřejmě nutné stanovit, na kolik romských žáků bude přidělen jeden asistent.

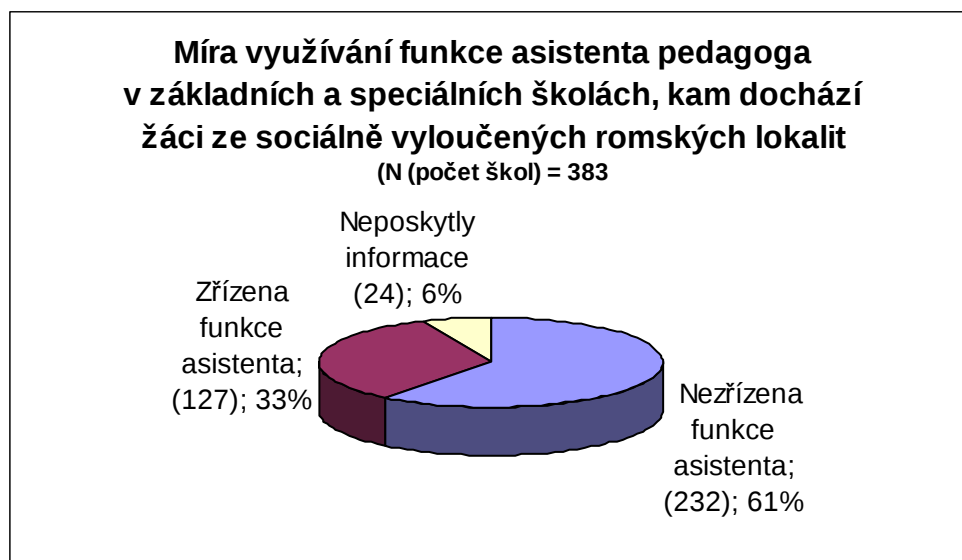
*V současnosti není žádné kritérium, kolik má být romských dětí ve třídě, kde pracuje s učitelem romský pedagogický asistent. Obecně je možné říci, že o asistenta žádají ředitelé škol, kde počet romských dětí tvoří 30% a více všech žáků.*³⁴

Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2006, kterou vydává Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, se o romských asistentech také vyjadřuje kladně a upozorňuje na nutnost zvýšení jejich počtu. Z grafu je zřejmé, jak zoufale málo škol tuto funkci využívá: *Lze konstatovat, že prvek asistentů pedagoga, který zavedl do vzdělávací praxe nový školský zákon (č. 561/2004 Sb.), se osvědčil. Bylo by proto velmi potřebné masivně rozšířit tento nástroj do škol, které navštěvují děti ze sociálně vyloučených lokalit...Analýza GAC spol. s r.o. uvádí, že funkce pedagoga je zřízena v 64 základních školách a 63 speciálních školách, které navštěvují děti ze sociálně vyloučených romských lokalit, 169 základních a 63 speciálních škol pak tuto funkci zřízenou nemá (percentuální vyjádření a přehled viz graf 1).*³⁵

³⁴ Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR: *Národní konference 21. května 2002* [online]. [cit. 12.8.2007]. Dostupné na: <http://www.vcvscr.cz/mensiny/konference>

³⁵ Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity: *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2006*. [online] Praha, , květen 2007. [cit. 6.8.2007]. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/scripts>

G r a f 1

Zdroj dat: GAC spol. s r.o.

A zde je právě prostor pro aplikování pozitivní diskriminace v praxi. „Masivní osobní nasazení učitele“ není možné za podmínek, kdy se jeden učitel na ZŠ musí věnovat třiceti žákům. Proto považuji za nutné, aby ve třídách, kde je větší počet Romů (např. více než 20 %), byl učiteli neustále k dispozici asistent, který by jednotlivé své romské žáky lépe znal, mohl by se jim tedy věnovat individuálně a docházet případně i za rodiči. Předpokládám samozřejmě, že by šlo o Roma. Rodiče i děti by mu důvěřovali mnohem více, než např. gádžovské sociální pracovníci. V současnosti bývá jeden romský asistent na celé škole (v lepším případě) a dochází do jednotlivých tříd pouze na několik vyučovacích hodin v týdnu. Jeho pomoc a vliv na prospěch žáků jsou tudíž minimální, i když pedagogové i takovou sporadickou pomoc velmi oceňují.

Náklady na romské asistenty (i na jejich vzdělání, přípravu) by se samozřejmě mnohonásobily. Šlo by ale o dobrou investici, kdyby dokázali pomoci romským žákům dokončit úspěšně základní školu a nastoupit na střední školu nebo odborné učiliště. K dalšímu vzdělávání po ukončení základní školy by museli být pravděpodobně motivováni i finančně., tomu se budu věnovat dále.

5.2.3.3. Rozptýlení Romů ve třídách

Důležitou myšlenkou je rozptýlení romských dětí ve třídách základních škol namísto jejich koncentrace do jednoho nebo několika vzdělávacích ústavů. Podle dotazovaných pedagogů, kteří pracují s romskými dětmi desítky let, je situace v tzv. romských třídách pořád stejná. Jakmile vzroste počet Romů v jedné třídě na pět a více, utvoří jakési bratrstvo a jejich zájem o dění během vyučování prudce klesá. Ve třídách, kde je deset a více Romů, přestává mít působení pedagoga (na Romy) téměř smysl. Nabourává to samozřejmě i úspěšnou výuku zbytku třídy. V této situaci je zřejmě jediným řešením utvoření tolik neoblíbených kvót, které by určovaly, kolik procent z žáků jedné třídy mohou tvořit Romové. Tady se možná dostávám od pozitivní diskriminace spíše k diskriminaci, je to však v zájmu Romů a jejich budoucnosti, považuji to tedy také za pozitivní opatření. Nevím, jaký jiný nástroj by mohl pomoci s disperzí romských dětí ve školách mezi ostatní. V každém případě by měl mít pedagog možnost využívat spolupráce s romským asistentem, jakmile romské děti ve třídě překročí dvacet procent.

Při výzkumu (viz kapitola 4) odpovědělo 100 % dotázaných Romů, že by chtěli, aby jejich dítě navštěvovalo školu, kam chodí 50 % romských dětí a 50 % ostatních. To by bylo realizovatelné, pokud by učitel měl ve třídě 10 žáků a mohl se jim věnovat individuálně. Se 30 žáky v jedné třídě je však didaktický vliv na Romy minimální. Předpokládám také, že Romům by vyhovovaly jakékoli smíšené třídy, i kdyby se nejednalo o poměr 50:50. Nechtějí jen to, aby děti byly zařazovány do speciálních romských tříd nebo aby jejich potomek byl jediným Romem v jinak bílé třídě. Jsou si asi vědomi, že čím více budou separováni od většiny, tím větší problémy budou mít s životem v naší společnosti.

5.2.4. Socializace v mateřské škole a přípravné ročníky základních škol

Minimálně jeden rok (v lepším případě dva roky) před nástupem na základní školu by měli podle mého názoru všechny romské děti navštěvovat školu mateřskou, aby se vytvořily základy českého jazyka a určitá pravidelnost v návycích, potřebná pro další školní kariéru. I zde se dá využít dobrovolné i odborné pomoci ze strany romských pedagogických pracovníků při přesvědčení rodičů o nutnosti předškolních zařízení. Nabízí se uzákonění povinné docházky do předškolních zařízení, to by ale znevýhodňovalo ty rodiny, kde problémy s jazykem nejsou a děti zde mají zajištěn zdravý sociální vývoj.

Nelze opomenout důležitý fakt, že se stále nedaří zvýšit počet dětí se sociálně znevýhodněného prostředí v mateřských školách, které jsou základem pro úspěšný vstup do základního školství. Přes zavedení bezplatného posledního ročníku mateřských škol má Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy problém s naplňováním Koncepce včasné péče právě v bodě zvýšení počtů romských dětí v mateřských školách. Chybí zde systémový nástroj, který by procesu zvyšování počtu dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí v mateřských školách napomohl.³⁶

Bezplatný poslední ročník mateřských škol by nebyl problém rozšířit na více ročníků, pokud by rodina prokázala finanční tíseň. Takové opatření ani není formou pozitivní diskriminace určité etnické skupiny, mohlo by se týkat všech obyvatel bez ohledu na národnost nebo barvu pleti.

Romové by, jak předpokládám, museli však být motivováni více. Tady by byla možnost vázat na navštěvování mateřské školy a přípravného ročníku základní školy udílení dávek sociální podpory. Rodiny, jejichž děti by navštěvovaly mateřskou školu, by dostávaly více finančních prostředků od státu než ti, jejichž děti by byly doma. Tyto prostředky by mohly být udíleny nepřímo, např. formou obědů

³⁶ Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity: *Zpráva o stavu romských komunit v ČR za rok 2006*. [online] Praha, květen 2007. [cit. 6.8.2007]. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/scripts>

v mateřské škole. Dodržování docházky by určitě musel kontrolovat sociální pracovník, aby nedocházelo k tomu, že rodiče své děti do mateřské školy pouze zapíší a ono stále zůstává na ulici. Tento nástroj lze dále použít i u vzdělávání po ukončení základní školy. U Romů studujících na střední škole nebo učilišti by praxe (udílení vyšších sociálních dávek) byla podobná.

Jedním ze zásadních negativních faktorů, který brání žákům ze sociálně vyloučených lokalit zařadit se do hlavního vzdělávacího proudu, je malá připravenost pro vstup do základní školy. Pro bezproblémový přechod dětí na základní školu, byl zřízen institut tzv. přípravných tříd. Počet přípravných tříd k datu 30. 9. 2006 je 146. Z toho 91 tříd bylo zřízeno na běžných základních školách, 37 ve speciálních školách. V těchto přípravných třídách se vzdělávalo celkem 1 713 dětí. Ve srovnání s minulým školním rokem tedy došlo k mírnému vzrůstu počtu přípravných tříd a dětí zároveň. Počet přípravných tříd ve školním roce 2005/2006 činil 123 a vzdělávalo se v nich 1 441 dětí.³⁷ Dále však najdeme informace, že z 383 mapovaných škol, které navštěvuje velké procento dětí ze sociálně vyloučených romských lokalit, má přípravný ročník zřízeno pouze 68 škol. To je méně než jedna pětina!

Jak to, že přípravné ročníky nejsou povinné, když se všichni shodují na tom, že jsou velmi přínosné? Zařazování do nich by se dalo praktikovat například na základě testu (znalost češtiny a vědomostí na úrovni šestiletého dítěte) a kdo by test úspěšně nesložil, musel by před nástupem do první třídy ZŠ absolvovat třídu přípravnou. Vzhledem k tomu, že se zařazením dítěte do speciální školy dnes musí souhlasit rodiče, mnoho romských dětí navštěvuje klasické základní školy, aniž by z toho mohly mít jakýkoli užitek. Ať už díky nedostatečné znalosti češtiny nebo mentální úrovni. Přípravné ročníky by možná byly po nějakém čase již nepotřebné, pokud by Romové dostatečně využívali mateřské školy, ale do té doby je nutné, aby je navštěvovalo pokud možno co nejvíce romských dětí.

³⁷ Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity: *Zpráva o stavu romských komunit v ČR za rok 2006*. [online] Praha, květen 2007. [cit. 6.8.2007]. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/scripts>

Na základě vzrůstajícího významu vzdělávání je zřejmé, že intenzivnější návštěva předškolních zařízení usnadňuje a připravuje děti na vstup do školních zařízení. Je to výsledkem řady řešení, mezi něž patří především zřizování zařízení pro přechod mezi mateřskými školami a školou a předškolní zařízení na pracovních místech rodičů.³⁸

Důležitým faktem a zároveň velkým problémem je rychlý nárůst počtu Romů, protože mají několikanásobnou natalitu vzhledem ke zbytku obyvatelstva. Dokládá to Bakalář: *Věková struktura je velmi mladá. Zastoupení osob ve věku 0-14 let je zhruba dvojnásobné ve srovnání s úhrnem obyvatelstva. Věkový medián je u Romů 20 let, u úhrnu obyvatelstva 35,4 let. Délka reprodukčního období je u Romských žen větší – začínají a končí později. Např. ve věkové skupině 15 – 19 let rodí romské ženy zhruba 4x častěji než ostatní.³⁹*

Z toho vyplývá, že počet mladých Romů, kteří budou nastupovat na základní školu, se bude zvyšovat. Je nutné, aby na ní začínali studovat ve stavu, kdy budou schopni rozumět probírané látce (díky dobré znalosti českého jazyka) a také budou schopni udržet pozornost v míře srovnatelné s ostatními dětmi. Zatím obě tyto podmínky najednou splňuje jen mizivé procento romských dětí, jak se může kdokoli přesvědčit. Stačí navštívit některou ze základních škol, kam Romové chodí. Pokud bude pokračovat současný trend, většina z nich bude školu opouštět s nevalnou schopností čtení a psaní. Důsledkem je samozřejmě nezaměstnatelnost takových absolventů a s ní se pojící kriminalita.

³⁸ ŠOTOLOVÁ, E.: *Vzdělávání Romů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-528-9

³⁹ BAKALÁŘ, P.: *Psychologie Romů*. 1. vyd. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8

5.2.5. Informace o možnostech dalšího vzdělání

Mladí Romové si absolutně neuvědomují důležitost vzdělání. Není to pro ně žádnou hodnotou. Neví, jaké výhody pro ně budou plynout z toho, že se např. budou mít výuční list. Jsou zaměřeni jen na přítomnost a aktuální užitek, schopnost plánovat je u nich slabší. Pedagogové nemají v pracovní době čas to každému z nich vysvětlovat a od rodičů nebo vrstevníků se to samozřejmě nedozví. Proto považují za důležité zavést povinnou kampaň pro romské žáky základních škol a jejich rodiny, týkající se pokračování ve studiu. V minulosti bylo běžné, že v posledních ročnících základní školy byli žáci navštěvováni zástupci středních škol, učilišť, podniků a organizací a byly jim prezentovány přednosti té či oné školy. Dnes děti dostanou pouze formulář, kam mají vyplnit, na jakou školu se budou hlásit. Romové většinou samozřejmě nevyplní nic.

Je nutné, aby takové informace byly pro Romy (rodiče i děti) dostupné, jasné a aby jim byly vštěpovány dostatečně intenzivně, nejlépe samozřejmě pomocí Romů, kteří se již nějaký obor vyučili a nyní díky tomu pracují. Rom důvěřuje prakticky jedině Romovi, a i o tom by se dalo spekulovat, vzhledem k různorodosti romského etnika. Tohoto úkolu by se také mohli zhostit zmínění romští pedagogičtí asistenti, pokud předpokládám, že by se jejich počet na základních školách mnohonásobil. Docházeli by i přímo do rodin a vysvětlovali rodičům, jaké výhody pro ně bude mít to, že jejich děti půjdou na učiliště nebo střední školu. Pomohli by dětem vybrat si obor, k němuž mají nějaký vztah. Mohli by samozřejmě působit i během následujícího studia jako jacísi studijní poradci.

Samozřejmě základní východisko je, že skutečně bude výhodnější jít studovat než se přihlásit na pracovní úřad. Ne až po ukončení školy, ale okamžitě a během celého studia. To, že děti na učilištích dnes dostávají jakýsi plat, zatím nestačí. Finanční motivace by musela být určitě silnější.

5.2.6. Finanční podpora studentů

Další možností pozitivní diskriminace je větší finanční podpora romských rodin, jejichž děti studují. Pedagogové vyučující Romy i pracovníci z úřadu práce zdůvodňují romskou neochotu ke vzdělání hlavně finančně. Mladí Romové se těší, až se budou moci v patnácti letech přihlásit na úřad práce a požádat si konečně o své dávky. Podobně jako u kapitoly 6.4. předpokládám zvýšení sociálních dávek rodinám, pokud jejich dítě neskončilo po ukončení povinné školní docházky jako žadatel na Úřadu práce. Životní minimum pro jednotlivce dnes činí 3.126,- Kč, další osoba v domácnosti, která není nezaopatřeným dítětem, dostává 2.600,- Kč. To je částka, kterou takovému uchazeči bude stát vyplácet, když se přihlásí na pracovní úřad. Od 1.1. 2008 přídavek na dítě ve věku od 15 do 26 let (v případě jeho studia) činí 700 Kč.

To je značný nepoměr, finančně se několikanásobně vyplatí nestudovat. Samozřejmě, studium je výborná investice a během následujících let se vrací, takto ovšem Romové neuvažují. A pokud se Róm přihlásí na Úřad práce hned po odchodu ze ZŠ, je pravděpodobné, že většinu svého života takto takový mladý člověk pracovat nebude. Předpokládám, že za podmínek, kdy by státní příspěvek studujícím Romům byl stejně vysoký jako životní minimum, nebyl by takový problém vysvětlit Romům, že je studium praktické. Nestudovat musí být zkrátka dražší než studovat. Bylo by zřejmě nutné dohlížet na řádné studium pomocí sociálních pracovníků.

Jak uvádí pan R. Slivka (viz s. 48 této práce), Romové mohou dostat státní příspěvek na studium až 14.000,- ročně. Podle Zprávy o stavu romských komunit v roce 2006 však průměrná částka příspěvku nepřesáhla 4,050,- Kč. To podle mého názoru není dostatečná motivace, aby romští rodiče své děti na školu posílaly. Není to ani 340,- Kč měsíčně.

V roce 2006 bylo podpořeno v rámci programu podpora romských žáků středních škol celkem 3 237 žádostí částkou ve výši 13 079 200 Kč. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhláší od roku 2003 tento program dvakrát ročně

*a prostřednictvím krajských úřadů a magistrátů oznamuje školám možnost a podmínky programu. Cílem uvedeného programu je podpořit studium těch romských žáků, jejichž rodinám způsobují náklady spojené se středoškolským studiem značné finanční potíže.*⁴⁰

Také je možné poskytovat dotace školám a učilištím, které navštěvují Romové. Tyto dotace by nebyly určeny přímo pro romské studenty, ale motivovaly by školy k náboru romských žáků. Mohly by je dostávat až zpětně po dokončení studia (výuční list nebo maturitní vysvědčení), aby nenabíraly žáky jen do prvních ročníků a ti pak neodcházeli v průběhu studia bez vyučení. Tyto prostředky by se daly také využít na onu osvětu, kterou se zabývám v kapitole 6.5.

Pokud dítě po absolvování nebo předčasném ukončení základního vzdělání požádá hned o podporu v nezaměstnanosti na úřadu práce, je pravděpodobné, že práci nikdy nenajde (pravděpodobně ani nebude chtít). Stát mu bude navždy platit nejružnější sociální dávky. Tento mladý člověk bude mít zřejmě několik dětí, které budou následovat jeho příklad. Ovšem je možné, že kdyby se finančně vyplatilo dále po základní škole studovat, situace by se změnila. Kdyby přídavky na dítě, které navštěvuje střední školu nebo učiliště, byly stejně vysoké jako částka, kterou Rom dostane od státu, když studium ukončí a pobírá jen peníze od státu, mohlo by je to motivovat vyučit se a jejich zaměstnávání by bylo jednodušší. Samozřejmě další možnost je snížit sociální dávky nestudujícím, což se dá nakombinovat s předchozím návrhem.

⁴⁰ Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity: *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2006*. [online] Praha, , květen 2007. [cit. 6.8.2007]. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/scripts>

5.2.7. Výhody pro zaměstnavatele

Mnoho firem podnikajících v České republice dostává z nejrůznějších důvodů úlevy na daních nebo jsou jim daně zcela odpuštěny. Nebyl by problém ustanovit daňové zvýhodnění pro podniky zaměstnávající Romy. Příspěvky anebo pobídky podnikům s určitým procentem Romů mezi zaměstnanci by mohly motivovat zaměstnavatele, aby alespoň na nekvalifikovanou práci přijímali Romy (např. místo Ukrajinců).

Zvláštní výhody nebo finanční pobídky zaměstnavatelům a firmám, které mohou doložit, že provádějí nebo budou provádět aktivní politiku prosazující rovné příležitosti, se používají i v jiných zemích a dokonce se v devadesátých letech používaly i u nás, ale upustilo se od nich. Dnes se jde cestou absolutní nediskriminace – s nikým nesmí být zacházeno výhodněji nebo nevýhodněji než s ostatními, pokud by se rozlišovalo podle pohlaví nebo rasy. Podobné finanční pobídky dostávají jen firmy, zaměstnávající zdravotně postižené. Ti jsou samozřejmě na trhu práce velmi znevýhodněni, což ale platí i o Romech.

Závěr

Nevzdělanost a nezaměstnanost Romů je u nás obrovským problémem, na tom se shodují všichni odborníci. Měla jsem za cíl ukázat, že k vyřešení tohoto problému by mohla pomoci i všeobecně tolik neoblíbená pozitivní diskriminace. Hypotéza, že Romové sami o tato opatření nestojí, podložená mým názorem, že se obávají zvýšení počtu extremistických rasistických útoků, se nepotvrdila. K jejímu ověření jsem použila metodu strukturovaného rozhovoru s náhodným vzorkem šedesáti Romů z Českých Budějovic. Většina dotázaných Romů by taková opatření naopak zřejmě uvítala, i když si nejsem jistá, jestli všichni správně porozuměli uvedenému pojmu. Jsem si vědoma toho, že výzkumný vzorek byl poměrně malý a vybíraný pouze z jedné lokality, nicméně výzkum ukazuje, že jakákoli podpora možnosti získat zaměstnání a vzdělání by byla přijata kladně.

Pomocí literatury a elektronických zdrojů jsem měla za cíl získat informace, jakými způsoby se prováděla a provádí afirmativní akce v USA a jak jsou tyto postupy účinné. Zjistila jsem, že v kolébce pozitivní diskriminace se dosud pro zvýhodnění menšin používají výhradně zákonem předepsané normy, určující, jaký poměr bude mezi bílými a barevnými studenty nebo zaměstnanci. Takto používané kvóty nepovažuji za šťastné řešení. Snažit se za každou cenu dosáhnout rovných výsledků už kritizuje mnoho autorů i americká veřejnost. U nás je navíc velmi málo romských dětí, které zvládly základní školu natolik úspěšně, že by byly schopné studovat školu střední. Také není pravděpodobné, že by všichni přijatí studenti pokračovali a zůstali na škole celé čtyři roky, kdyby jim určená finanční podpora od státu byla stejně zanedbatelná jako dosud. Pro zvýšení počtu studentů z řad Romů považuji za nezbytné naprosto jinak přerozdělit státní peníze mezi ty, kdo studují a ty, kdo ani nestudují ani nepracují. Studovat musí být finančně výhodnější než nestudovat. Stejně nástroje afirmativní akce jako v USA tedy nedoporučuji pro použití u nás.

Snažila jsem se navrhnout několik opatření, která by mohla Romy zvýhodnit a pomoci jim i nám ostatním nastartovat změnu k lepšímu. Mělo by jít především o výhody v oblasti vzdělání, protože tam Romové dosahují politováníhodných výsledků a bez radikální reformy to bude pokračovat stejně. Vzdělání je základ pro celoživotní profesní kariéru, považuji tedy za nezbytné soustředit se na toto téma. Možností podpory a nepřímého zvýhodnění se nabízí několik, základem je však vždy větší péče věnovaná jednotlivým romským žákům. Za nutné považuji zvýšení počtu romských pedagogických asistentů na základních školách a zavedení povinných přípravných ročníků pro děti, které při vstupu na základní školu nejsou prokazatelně schopné zvládat učivo, ať už díky neznalosti jazyka nebo mentální úrovni. Důležité je také dosáhnout toho, aby si Romové začali uvědomovat hodnotu vzdělání. Myslím, že v současnosti jsou děti na základních školách stále málo poučovány o perspektivách odborných učilišť a ani jejich rodiče neznají výhody výučního listu. To všechno by bylo možné změnit díky individuálnímu přístupu pomocných pedagogů.

Pozitivní diskriminace Romů v zaměstnání by podle všeho nebyla nutná, pokud by docházelo k jakési pozitivní diskriminaci firem, které Romy zaměstnávají. Protože taková zvýhodnění dostávají i z jiných příčin, nešlo by v legislativě o nic nového a neznámého. Příspěvky na mzdy nebo daňové úlevy pro firmy, využívající práce Romů, by byly pro zaměstnavatele jistě vhodnou motivací.

Svou bakalářskou práci jsem věnovala problematice pozitivní diskriminace. Pomocí dostupné literatury a elektronických zdrojů jsem získala informace o její realizaci v zahraničí a pokusila se získané poznatky přenést na situaci v České republice. Důležité názory a představy jsem se dozvěděla také během rozhovorů a debat s pedagogy, kteří učí romské žáky, romským koordinátorem pro Jihočeský kraj a pracovníky úřadu práce. Navrhla jsem další možnosti zvýhodnění Romů, které se zatím nepoužívají nebo se realizují jen sporadicky. Cíle práce se mi podařilo splnit.

Seznam použité literatury

1. BAKALÁŘ, P.: *Psychologie Romů*. 1. vyd. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8
2. BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-47-X
3. ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme, jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-410-9
4. ŠOTOLOVÁ, E.: *Vzdělávání Romů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-528-9
5. KAMÍN, T.: „Affirmative action“. *Lidská práva*, září 2000, roč. 2, č. 3, s.12
6. NOVÁK, K.A.: Chudoba – globální problém. *Úvod do terénní sociální práce – sborník příspěvků*. Brno: Romské středisko, 2002, s.7
7. HAUBERTOVÁ, D.: *Přijímání opatření pozitivní diskriminace v případě vzdělávání Romů v ČR*. [online]. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd, 2002. [cit. 10.8.2007]. Dostupné na: <http://veda.fsv.cuni.cz/doc/haubertova2.doc>
8. HODGES-AEBERHARD, J.: *Pozitivní opatření nebo afirmativní akce?* [online]. Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 14.7.2004. [cit. 6.8.2007]. Dostupné na: http://www.diskriminace.cz/dt-vyzkum/afirmativni_akce.phtml#odkaz1
9. KRYŠTOF, R.: *Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu při katedře antropologie FF ZČU, 2006. [online]. [cit. 14.9.2007]. Dostupné na: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_37_1.pdf
10. LUKEŠ, D.: Chvála pozitivní diskriminace. *Literární noviny*. [online]. 2005, č. 41, s.3. [cit. 10.8.2007]. Dostupné na: <http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=844>
11. STWORA, V.: Bush se chystá napadnout pozitivní diskriminaci. *E-mailový zpravodaj*. [online]. 24.1.2003. [cit. 15.9.2007]. Dostupné na: <http://www.svedomi.cz/aktuality/a2003/nzp03012.htm#vybbush>
12. ŠŤASTNÁ, D.: *Společensky účelná pracovní místa*. [online]. [cit. 5.11.2007]. Dostupné na: https://portal.mpsv.cz/sz/local/cb_info/apz/nastrojeapz/spolucpracmis
13. ULČ, O.: Affirmative action čili pozitivní diskriminace. *EUportal* [online]. 16.2.2007. [cit. 11.8.2007]. Dostupné na: <http://www.euportal.cz/Articles/1288-affirmative-action-cili-pozitivni-diskriminace.aspx>
14. Český statistický úřad, Veřejná databáze ČSÚ: *Obyvatelstvo podle národnosti* [online]. Praha: ČSÚ. [cit. 16.11.2007]. Dostupné na: http://vdb.czso.cz/vdbtab/tabdetail.jsp?cislotab=OB006+%28NUTS2%29&stranka=1&razeni=ta&kapitola_id=20
15. Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity: *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2006*. [online] Praha, , květen 2007. [cit. 6.8.2007]. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/scripts>

16. Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbor řízení pomoci z ESF: *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v České republice* [online]. [cit. 16.8.2007]. Dostupné na: <http://www.esfcr.cz/mapa/index.html>
17. *Navajo-otevřená encyklopedie*. [online]. [cit. 1.12.2007]. Dostupné na: <http://demografie-spojenych-statů.navajo.cz/>
18. Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR: *Národní konference 21. května 2002* [online]. [cit. 12.8.2007]. Dostupné na: <http://www.vcvscr.cz/mensiny/konference>
19. Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti [online]. [cit. 2.11.2007]. Dostupné na: <http://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-435-2004-sb-o-zamestnanosti/ctreti/>

Jihočeský kraj – mapa obcí s vyloučenými lokalitami⁴¹

⁴¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbor řízení pomoci z ESF: *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v České republice* [online]. [cit. 16.8.2007]. Dostupné na: <http://www.esfcr.cz/mapa/index.html>